

- מן הפרשה
- מן המדרש
- הלכה
- ימי הרחמים
- זכרון לצדיקים

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

האזינו - תשפ"ז | גליון 231 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

כ"ב ביום הזה יכפר עליכם

משל לבן מלך שסרח על אביו, והיה אחד הממונים מלשין עליו תמיד, פעם נסע המלשין מחוץ לעיר, מיד רץ הוא אל אביו ובכה לפניו שמתחרט הוא וחפץ לשוב אליו באמת, ויותר לא ישבו לסורו, ועל אתר נכמרו רחמי האב עליו וקיבל אותו חזרה. כך גם ביום הכפורים אין לשטן רשות להשטין וכל הרוצה יכול לבוא אל המלך.

(הרה"ק רבי ש"ש מניקלשבורג זצ"ל)

מן הפרשה

השלכותיה של סטיה קלה בחינוך הבנים

על הנעשה עמו והתאונן על המצב הרוחני השפל שהוא נתון בו, ותפס בלשון ערומים 'על עצמי ברור לי מצבי ומעמדי, כמו כן על אודות נכדי ברור לי מצב', על מה אני מסתפק על מצבו של בני, סתם ולא פירש. אולם כשקרא הרבי את דבריו, הבין בחכמתו העמוקה את המשמעות הנוראה של דברי האיגרת, כי על עצמו ברור לו שהוא עומד איתן וממשיך להחזיק בדרך המסורה כפי שהיה באמנה אתו, ולדאבנו הרי גם על נכדו ברור לו שכך עזב לגמרי את הדרך הישרה והלך לחצוב לו בארות נשברים, רק מסתפק הוא על מצבו של בנו האם לבו שלם עם ה' להחזיק בדרכי התורה וקיום המצוות או שמא גם הוא נסחף והלך אחרי הרוח הרעה, רחמנא ליצילן.

ועל חומר הדברים של כל נטיה קטנה לצד הרע איתא בספרים שמדויק כן בלשון הכתוב (לעיל כח, יד) 'ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאלו ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם', שלכאורה פסוק זה אומר דרשני, שהרי פתח בענין קל של 'לא תסור מכל הדברים וגו' ימין ושמאל' וסיים בחמורה שבחמורות 'ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם'. אמנם המכוון הוא שאכן כן הוא, כי בא הכתוב להורות לך את גודל הזהירות מלגטות נטיה קלה לימין או לשמאל, כי באם לא יזהר האדם בכל כוחו שלא לסור אפילו יזיז כלשהו מדבר ה', הריהו מסכן את עצמו ואת בניו אחריי לפיכך לדיוטא התחנתנה עד 'ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם'.

ועל זה הדרך פירש הבעש"ט זצ"ל גם את הפסוק בפרשת ויהי אם שמוע (לעיל יא, טז) 'השמוע לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים' וגו', שהזהירנו בזה על הסרה מועטת 'וסרתם' קצת מדרך הישר והטוב כי על ידי זה מיד 'ועבדתם אלהים אחרים' רחמנא ליצילן.

ומושלי משלים היו אומרים למה הדבר דומה, ל'חללית' הוא כלי התעופה שמשגרים אותה לירח, שהממונים על השיגור מדייקים בתכלית הדיק להעמידו על בסיס השיגור בצורה ישרה ומדויקת, כי אם תזוז ממקומה המדויק יזיז כל שהיא, ואפילו שינוי קלוש שהעין הרגילה אינה יכולה להבחין בזה כלל, אבל כשתגביה לעוף אזי תתרחק מיעדה קילומטרים רבים. והנמשל מובן שכן הוא בכל דרכי העבודה הרוחנית, שכל נטיה קלה ביותר יש לה תוצאות גדולות לעתיד.

(משחת שמן - רבי חיים שאול קרפמאן)

"שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל" (דברים ה, ה).
החפץ חיים בספרו על התורה העלה מכאן רעיון של מוסר בעבודת חינוך הבנים והבנות בדרכי התורה והיראה, שצריך כל איש ישראל להשיג על מעשיו בהשגחה מרובה ובזהירות גדולה, שלא לסטות אפילו סטיה קלה מן הדרך הישר, מפני שכל יזיז כלשהו אפילו קל שבקלים יש לו השפעה גדולה על הדורות הבאים. ומוטלת בזה אחריות גדולה ועצומה על ההורים לשמור את מעשיהם ולהשיג על הליכותיהם, שבביל עתיד בניהם ובנותיהם והדורות הבאים אחריהם, וידעו נאמנה, כי אזהרה זו נחוצה ביותר היא, שאין לשנות מדרכי אבות שום שינוי, ואין לוותר שום וויתור על שמירת התורה וקיום המצוות, כי אם חלילה וחס ישנו באיזה שינוי קטן, ואפילו בענין מהעניינים אשר לפי ראות עיניהם אין בזה חשיבות כמעט, הריהם גורמים בזה לבניהם אחריהם להתרחק יותר ויותר בריחוק מופלג שאת תוצאותיה אין לשער.

וזה רמז כאן הכתוב "שחת לו לא" כלומר הגם שהשחתה זו שהוא בא להשחית אינה נחשבת השחתה אצלו, אבל "בניו מומם" אצל הבנים הבאים אחריי יהיה זה מום ופגם גדול, מפני שההשפעה שמשפיע כל מעשה איש על האנשים הנגזרים אחריי. היא השפעה עצומה שאין ביכולתו לשערה ולתארה, ואי אפשר לידע מתחילה עד כמה תרָאָה ההשפעה עליהם ובאיזה אופן ילמדו ממנו לטב ולמוטב.

ומציאות זו כבר הוכחה מעל כל ספק בדברי ימיה של היהדות זה שנות דור, שכאשר האבות זלזלו קצת בשמירת המצוות ולא דקדקו במעשיהם, הרי גרמו בכך שבניהם אחריהם זלזלו בדרך התורה וזניחו את קיום המצוות יותר מהם, ומדור לדור הלכו הבנים והתרחקו מקיום המצוות והשילו מעל צוואריהם עולה של תורה ויראה עד שעזבו לגמרי את דרך ה' והתערבו בגוים ולמדו מעשיהם, ונעשו "דור עקש ופתלתל" שהתפקד מכל הקדוש והיקר לאבותיהם ואבות אבותיהם.

וכך מסופר על חסיד אחד שעזב את עיר מושבו אשר בפולין המדינה שהיתה בימים ההם מטרופולין לתורה ולחסידות, והיגר לארצות הברית אשר היתה אז ארץ ציה ונגובה מכל לחלוחית של תורה ויהדות, ולאחר זמן רב ששהה על אדמת 'עמא ריקא' כתב למורו ורבו

"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" (דברים לב, ד).

'היו שני תלמידי חכמים שבחיהם לא נפרדו עד שנפטר אחד מהם, ולא זכה להספד כראוי, מפני שבאותו היום מת בן שר העיר וסוגרו דלתים בשוק ונתעסקו הכל באותו רשע מִפְתַּח אביו, וכשראה חבירו חרה לו עד מות, וישאר נבון. עד שאמרו לו אל תתמה על יוצרך, דע שהוא עשה חטא קטן ושלמו לו הכל במותו בעולם הזה כדי שיהא זך ונקי לעולם הבא, ומה היה חטאו, שהקדים הנחת התפילין של ראש להשל יד. אבל בן שר העיר לא עשה אלא מצוה אחת ורצה הקב"ה לקפח שכרו, שפעם אחת עשה סעודה לשרי המלך ולפרתמים, ומאחר שלא הגיעו המזומנים אמר 'ביאו לי עניי העיר ויאכלוה ולא אפסיד אותה, ועל כן שילמו לו בעולם הזה. ואח"כ ישן החסיד וראה בחלום את חבירו החסיד הולך בפרדסים ובגנות עלי נהר, וראה לצד אחרת בן השר תארו משונה והלך כמו צמא למים ומבקש ואינו מוצא, וייקץ החסיד וישמח לבו ויגל כבודו, ונס ממנו יגון ואנחה!

וכן אמר המאור הגדול משה רבנו ע"ה "הצור תמים פעלו - אל אמונה ואין עול", ופירשו חז"ל שכמו שהקב"ה אינו מקפח לצדיק אפילו שכר מצוה קלה, כן ישולם לרשע על הטובה בעולם הזה כדי להאבידו (ועי' רש"י סנהדרין מו, ב).

(חיבור 'פה מהישועה' לרבינו ניסים גאון, שכתב לחמיו דונש לנחמו מהצרה שעברה עליו)

*

"זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר" (דברים לב, ז).

על ידי זכירת ימות עולם, כאשר זוכרים ומתבוננים באירועים שקרו לעם ישראל מאז ומעולם, על ידי כך נבין את ההתרחשויות המתרגשות לבוא עליהם בכל דור ודור!

*

"זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר" (דברים לב, ז).

פירוש, כי כל אדם רואה השינויים שנעשו בעולם הן בפירות הן בשאר דברים, כי הלא בפירות שנטלו המרגלים היה משקל כל פרי כמה אבנים ועכשיו נתקטנו לאין מספר ושיעור, כמו כן כל הדורות מתקלקלים עד אין תכלית. וזהו שאמר "זכור ימות עולם", כלומר הטובה שעשה לכם הקב"ה מימות עולם, "בינו שנות דור ודר", כלומר תבינו טעם השינויים [כי] "שנות" הוא לשון שינוי כמו שפירש רש"י בתהלים בקרא "שנות דר ודר" לרע שנעשה בכל דור ודור הוא משום השינוי שנשתנו הדורות במעשה, ומחמת שנשתנה הדור לרע נשתנה מחמת זה הכל לרע.

(נחלת יעקב - רבי יעקב מליסא)

ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה

אצל מלך בשר ודם הדין הוא 'מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול', אבל אצל מלך מלכי המלכים אין הדין הזה נוהג, כי אין לנו מלך מוחל וסולח, אין לנו מלך אחר שיכול להיות מוחל וסולח על כבודו, אלא אתה, רק אתה כביכול יכול להרשות לעצמך את הגדולה הזאת.

(קרבן העני)

התורה דומה לגשם

והוא מתגדל במדות רעות ח"ו. הרמב"ם כתב את ספרו "היד החזקה" לפי סדר מיוחד, כל הלכה במקומה המתאים לה. הוא מתחיל עם הלכות יסודי התורה - אמונה, כי הדבר הראשון הוא "אנכי ה' אלהיך", ללא אמונה אין כלום! אי אפשר להתחיל לפני שיש אמונה. ולאחר שלמדנו על האמונה, הדבר הראשון הוא הלכות דעות - "מדות". מדות - קודמות לכל דבר! הם קודמות להלכות תפילין ואף להלכות שבת. לפני הלכות שבת, לפני הלכות תפילין, דבר ראשון תתקן את המדות. לאחר הלכות דעות - באות הלכות תלמוד תורה, וזה כפי דברי הגר"א, **שלאחר שתיקנת את המדות, אז תלמד תורה**, והתורה תצמיח לך מדות טובות, אבל מי שאינו מתקן את מידותיו, אזי נעשית לו סם המות ח"ו. אחרי הלכות ת"ת כתב הרמב"ם הלכות עבודת כוכבים, כי גם זה מגיע ממדות. מי שהוא ח"ו רע במדותיו, יכול הוא לבוא לעבודת כוכבים רח"ל, כי מדות רעות הם שורש ע"ז. ואח"כ הלכות תשובה, להודיענו, שאדם המאמין בה, שהוא היודע מחשבות אדם ותחבולותיו בגלוי ובסתר, ובגלל זה מקבל על עצמו לחזור בתשובה גמורה, בודאי תתקבל תשובתו אף על עבירה חמורה כעבודה זרה.

(יראה ודעת - רבי יהודה זאב הלוי סגל)

"יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי" (דברים לב, ב). "יערף כמטר לקחי", זו היא העדות שתעידו, שאני אומר בפניכם, תורה שנתתי לישראל, שהיא חיים לעולם, כמטר זה שהוא חיים לעולם, כאשר יערפו השמים טל ומטר (רש"י). התורה נמשלה בפסוק זה למטר שהוא חיים לעולם, יורד על הצמחים ומשקה אותם ומגדלם, ומביא ע"ז חיים לעולם. הגר"א אומר, שהתורה שנמשלה לגשם, דומה לגמרי לגשם. הגשם אין כוחו לאיזה פרי מסויים, אלא להצמיח מה שנוצר, זרעו פרחים - יצמיח הגשם פרחים, זרעו ירק - יצמיח הגשם ירק, וכשזרעו קוצים, יגדל הגשם קוצים. וכן הוא גם בתורה. התורה שנמשלה לגשם, אינה מגדלת מדות טובות דווקא, יש בה כח המצמיח, ולכל אחד היא מצמיחה את המדות הזורעות בקרבן. ולכן אם אדם מחזיק במדותיו הרעות - נותנת לו התורה כח לצמיחת מדותיו הרעות, והוא נעשה יותר גרוע, אבל כשעובדים להשיג מדות טובות, אזי נותנת התורה כח לצמיחת מדות טובות, וכמו שאמרו חז"ל (יומא עב, ב) זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכ ה- נעשית לו סם מיתה. למי שזורע מדות טובות נעשית התורה סם חיים ומגדלת את מדותיו הטובות, ומי שזורע מדות רעות נעשית לו התורה סם מות

צור ילדך תשי ותשכח אל מהלךך" (דברים לב, ח).

איתא בספרים פשט, שאם יש לו לאדם אבא טוב או סבא טוב, הוא סומך עליהם שהם הרי יראי שמים ועושים נחת לקב"ה ובזכותם גם לו יהיה טוב ואינו צריך בעצמו גם ללמוד ולהתפלל כדבעי. על זה מזהירה התורה: "צור ילדך תשי", עדיף שתשכח מי הוא זה שילדך, שתשכח את היחס שעליו אתה נשען כי זה יכול להוביל אותך ח"ו ל"ותשכח קל מחוללך", הרי אם אין אני לי מי לי וצריך האדם עבודה עצמית. [ובקידוש שנת תשי"ט הביא חזקוני לזכרון זה בשם הרה"ק ר' מנדלה מקאצק זי"ע שאמר על הפסוק: "אל תפנו אל האבת ואֵל הַיְדְעָנִים" (ויקרא יט, לא) אל תקרי אבות אלא אבות, שאדם לא יסמוך על זכות אבותיו אלא יפעל בעצמו. והביא עוד פשט "צי די

מן המדרש

מדרש רבה האזינו י א

הַלֵּכָה, אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה חוֹשֵׁשׁ בְּאָזְנוֹ מִהוּ שִׁיחָא מִתֵּר לְרַפְּאוּתוֹ בְּשִׁבְתּוֹ, כִּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים, כָּל שֶׁסָּפַק נַפְשׁוֹת דּוֹחָה אֶת הַשִּׁבְתּוֹ, וְזוֹ מִכַּת הָאָזֶן אִם סִכְנָה הִיא מְרַפְּאִים אוֹתָהּ בְּשִׁבְתָּ.

רַבֵּנָן אָמְרִי, מִבִּקֵּשׁ אֶתְּהָ שְׁלֹא לְחוֹשׁ בְּאָזְנֵיךָ וְלֹא אַחֵד מֵאַבְרֵיךָ, הִטָּה אָזְנֵךָ לְתוֹרָה וְאֶתְּהָ נּוֹחַל חַיִּים, מִנֵּין, שְׁנֵאֲמַר "הִטּוּ אָזְנְכֶם וְלִכּוּ אֵלַי שְׁמִעוּ וְתַחֲי נַפְשְׁכֶם" (ישעיה נה, ג).

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בְּרַ פִּפְא, כָּל מִי שֶׁמָּסִיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה תִּפְלָתוֹ נִמְאָסַת, שְׁנֵאֲמַר "מָסִיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה גַּם תִּפְלָתוֹ תוֹעֵבָה" (משלי כח, ט).

נִמְאָסַת שְׁאִין לְהַפְסִיק מִלִּמּוּד הַתּוֹרָה לְצוּרֵךְ כִּךְ, שְׁנֵאֲמַר "מָסִיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה גַּם תִּפְלָתוֹ תוֹעֵבָה".

ממאורות המדרש

מאריך"ל צרכה פרשת האזינו א"ר חנינא בר פפא כל מי שמסיר אזנו משמוע תורה תפילתו נמאסת שנאמר "מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה" עכ"ל, הנה צפירושי על הפרשיות הארצתי במאמר זה, אמנם כפי דרכנו עתה נדריך על פי המפ"ז"ל אך הוא באופן אחר, והכוונה כל מי שמסיר אזנו מן התורה ואינו רוצה לשמוע הוא מטעם שאומר כבר נתיישנה דבר זה צפי ומה לי לשמוע שאין שום חידוש בדבר, גם תפלתו נמאסת לפני המקום ואין עונה על שאלתו, כיון שזה השאלה כבר נתיישנה צפוי לנא עמה ואין צא לשאלו כיון שטענו לשנוא כל דבר שנתיישן. וא"ת וזה איך צא להתפלל בכל יום כיון שמה שהתפלל יום א' מתפלל בכל יום וטענו להיות שונה כל דבר שנתיישן צפוי, אלא בהכרח שאומר הן אמת שהתפלה נתיישנה צפי אבל הנמשך ממנה הוא דבר חידוש בכל יום שהוא ענין שאלתו, ומטעמו זה מואס הקב"ה תפילתו ואין עונה לו דלמה אין נוהג כן בדברי תורה לשמוע אעפ"י שנתיישן צפוי, שהן אמת שהדברים עומן מתיישנים אמנם לעולם יש חידוש נמשך ויואל מאותו ענין.

כל מי שמסיר אזנו משמוע תורה תפלתו נמאסת. [נמדרש שמואל פרשה א] א"ר יוסי צ"ר אנון, אם נתיישנה תורתך צפוי אל תצו עליה, עכ"ל. קשיא טובא, דאיך סליק על דעת שצטור שנתיישנה תורתו שיצו עליה כדי הוצרך להזהיר על זה. אמנם הכוונה שהיה עולה על הדעת שאדם שנתיישן דבר תורה צפוי שלא יחזור על אותו לימוד עוד באומרו אחזור אחר חידוש דוהו כבר פשוט לי, צא ללמד דוהו נקרא ציון משום שנותן שיעור לתורה, רצוני לומר שחושב זה שאף שישמע צינן לא יוציא עוד חידוש, ונמאס שנתן קצנה לדבר שבמורה, ואינו כן כי בכל דבור יש תלי תלים, וא"כ מה איכפת אם נתיישנו צפוי כי עדיין לא הגיע להשיג כל מה שכמוס וגנו באותו ענין. ונראה עם זה דוהו כוונת רז"ל באומרם "אם תשמע צינן תשמע צדק", חוץ מפשוטן של דברים אפשר שהכוונה כן, אם תשמע צינן שנתיישנה צפוי דע שתשמע בדבר חדש שהיה גנו זה שעד עכשיו לא הצגת אותו וכן בכל פעם שתחזור תוציא חידוש כיון דאין סוף שכל מה שגנו בכל ענין וענין כמדובר. וזהו יונן

רבי לוי אמר, האזן משמשת לגוף, כקינקל [כלי העשוי ככברה, ומניחים בתוכו גחלים ועליהם מוגמר ובשמים] לכלים [בגדים המונחים על הכברה כדי לקלוט את ריח המוגמר שתחתיה]. שכן הקינקל, כמה כלים הרבה שיהיו נתנין עליו, ואת נותן מגמר תחתיו וכלם מתעשנים מכוחו, למרות ריבוי הכלים. כך מאתים וארבעים ושמונה אברים שיש באדם הזה, ולמרות ריבויים על ידי שמיעת האזן מדברי תורה ומוסר, כלן חיין. מנין, שנאמר "שָׁמְעוּ וְתַחֲיֵי נַפְשְׁכֶם" הרי ששמיעת האוזן מחיה את הנפש.

ומביא המדרש עוד מאמר על המטה אזנו לשמוע תורה הנדרש מהפסוק בפרשתנו: אמר הקדוש ברוך הוא, אם הטית אזנך רק לתורה ולא לשום דבר אחר בעולם, מידה כנגד מידה, שכרך יהיה שכשתבוא לפתח בדברי תורה, הכל [כל הבריות] יהיו משתתקים לפניך ושומעים את דבריך. כשם שאתה הטית את אזנך לשמע דברי תורה. ומהיכן את למד זאת, ממשה רבנו, שעל ידי שהטה אזנו לתורה, בשעה שבא לפתח בדברי תורה נשתתקו כל העליונים והתחתונים והאזינו לדבריו, מנין, ממה שקרינו בענין "האזינו השמים ואדברה" וגו', ומוכח שגם השמים האזינו לדבריו.

בְּעֵינֵי "הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְרָה" וגו' (דברים לב, א).

ממאורות המדרש

זהו כוונת מאמר 'אין מדרש בלא מידע', כלומר אין מדרש אפילו שכבר נדרש כמה פעמים ומניינו הדברים אי אפשר אם בכל פעם שדורשים צו אם לא יש מידע יוצא מאותו ענין ענמו. עוד נראה דלומר 'אל תבז עליה', כלומר אל תחדל מלחזור עליה

וזו כוונת מאמר 'אין מדרש בלא מידע', כלומר אין מדרש אפילו שכבר נדרש כמה פעמים ומניינו הדברים אי אפשר אם בכל פעם שדורשים צו אם לא יש מידע יוצא מאותו ענין ענמו. עוד נראה דלומר 'אל תבז עליה', כלומר אל תחדל מלחזור עליה

הלכה

הכיפורים, וכמו שמצינו כגון דא בסוכה דברכת שהחיינו שמברכין בסוכה בכניסת החג קאי גם על בניית הסוכה, כמו כן יש לומר דברכת שהחיינו שמברכין בתחילת יום הכיפור נכלל בזה גם מצות אכילה של ערב יום הכיפור.

(גיטא אורח - רבי אליקים פריד)

*

בענין העקידה ביום הכיפורים

ידועים דברי הפרקי דרבי אליעזר (פ"א) שעקידת יצחק היתה ביום הכיפורים. [באמת לא מבואר שם בהדיא שהיה ביום הכיפורים, ועיין שם ברד"ל (אות מד) שכתב כן בשם הריקנטי (פ' וירא), וכ"כ בעשרה מאמרות ח"ב פ"א, ומאמר אב"ח ח"ג פ"ב], ועיין במגדים חדשים (פ' אחרי) שהביא בשם הרבה ספרים שהביאו כן בשם הפרקי דרבי אליעזר. ועיין בחידושי מהר"ל דיסקין ז"ל (סוף פ' וירא) שכתב לבאר על פי זה מה שהאיל היה 'נאחז בסבך בקרניו, שמכיון שהיה ביום הכיפורים, וקיימו האבות את כל התורה כולה, (זמא כה, ב) והרי מלאכת צידה אסורה ביום טוב, לכן עשה הקב"ה נס וסיבב שהאיל יהיה נאחז בסבך ועומד וניצוד הוא. [ועיין עוד בספר שער בת רבים שהביא בשם התפארת יונתן (לר"ר יונתן מאייבשיץ ז"ל), ומשו"ת זכרון יוסף (סימן כא) שעל כן לא רכב אברהם אבינו על החמור ביום השלישי כשהגיע להר המוריה, ואמר לישמעאל ואליעזר 'שבו פה עם החמור' דביום טוב אסור לרכוב על החמור].

אך יש לעיין מדוע שחט בכלל את האיל, דבשלמא מה שהביא את המאכלת והאש והיה מוכן לשחוט את בנו אף שהיה ביום כיפור אתי שפיר, שהרי היה מצווה על זה, ושפיר דוחה יום כיפור, אבל על שחיטת האיל לא מצינו שהיה מצווה על זה. ואולי אפשר לומר, דכיון שהיה ביום הכיפורים והיה עומד כאן בהר המוריה במקום המקדש ובמקום המזבח (כמבואר ברמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב ה"ב), והיה לו דין ככהן גדול (כמבואר בפרקי דרב אליעזר הנ"ל), אם כן נוכל שפיר לומר שהקריב אברהם אבינו כאן את האיל של יום הכיפורים, דאין שאר הקרבנות של יום הכיפורים מעכבין את האיל של כהן גדול.

והעירו, שלפי מה שכתב הגאון החיד"א ז"ל בספרו מדבר קדמות (מערכת ר' אהרן) ובספרו דברים אחדים (סוף דרוש ב' לשבת תשובה) בשם ספר קדמון 'זרע ברכ' (לרבי ברכיה ברכ שפירא ז"ל תלמיד לבעל המגלה עמוקות ח"ב סדר האזינו שני ד"ה אפסור) לבאר על מה דאיתא באיכה רבתי (פתיחה י"א) 'אילו זכיתם היו קוראים [בתשעה באב] כי ביום הזה יכפר עליכם, עכשיו אתם קוראים חטא חטא ירושלים' (איכה א' ח'), שפירשו

מדוע לא מברכים 'ברכת המצות' ו'שהחיינו' על האכילה בערב יום הכיפורים הנה מצות אכילה בערב יום הכיפורים היא מצות עשה מן התורה [להרבה פוסקים (עי' רא"ש יומא פ"ח ס"י ב, לבוש ס"י תרד ס"א)]. ודנו האחרונים מדוע אין מברכים ברכת המצות על אכילתה. ויעיין בהעמק שאלה להנצי"ב (שאלתא קס"ז ס"ק י"ב) ובשו"ת קרן לדוד (א"ח סימן ס"א ס"ק ט') שכתבו ליישב, דחיישין שמא יארע לו אונס ויאכל ביום הכיפורים, ומי שאינו מתענה ביום כפור אין לו מצוה לאכול בערב יום הכיפורים, ונמצא שביך ברכה לבטלה. [אך באמת בהא מילתא שמי שאינו בכלל מצות עינוי אינו בכלל מצות אכילה בערב יום הכיפורים, מצינו דעה חולקת, דיעיין בשו"ת כתב סופר (ס"י קיב) שדן במי שאינו יכול להתענות ביום הכיפורים אם יש לו מצוה להתענות בערב יום כיפור, ומסיק שם שאין להקל משום טעמא דקרא שתלה האכילה בתענית, לכן צריך להחמיר ולאכול אף כשאינו מתענה ביום כיפור].

ועצם הדברים של האחרונים הנ"ל שחוששים שמא לא יוכל להתענות צריך ביאור, שהרי אפילו אם נניח שכל מצות אכילה בערב יום הכיפורים היא רק משום התענית של יום כיפור, מכל מקום מכיון שהוא אוכל עכשיו כדי להתענות, קיים בזה מצוה, אפילו שבסוף יארע אונס ולא יוכל להתענות, ויש לעיין [ויש שהעיר שלכאורה יש להשוות הדברים למה שמבואר בריטב"א בחולין (קד, א) גבי נטילת ידים לסעודה, שמי שנטל ידיו לסעודה ובירך 'על נטילת ידים', ואחר כך נמלך שלא לאכול, שאין ברכתו לבטלה, מכיון שבשעת הנטילה נטל אדעתא לברך].

ויעיין עוד בשד"ח (אסיפות דינים מערכת ברכות סימן א אות טז, ומערכת יו"ט ס"א) שהביא בשם חכם אחד לתרץ מדוע לא מברכין על אכילתה, שלא תיקנו חז"ל ברכת המצות אלא על דבר שניכר מתוך מעשיו שעושה זאת לשם מצוה, כגון שציונו לאכול מצה או מרור אשר בלתי הצווי יכול לאכול כל מה שירצה להשביע את נפשו, ובאכילת מצה או מרור ניכר שהוא בכדי למלא ציווי, אבל באכילה בערב יום כיפור גם בלי צווי הבורא היה אוכל, ואין ניכר באכילתו איזה ענין מיוחד שנוכל בשל כך לברך עליו.

ובאמת צריך ביאור גם כן מדוע לא תיקנו לברך ברכת 'שהחיינו' על מצות האכילה של ערב יום הכיפורים, ואין להשיב דטעמא שאין מברכים עליו ברכת שהחיינו הוא גם כן מאותו הטעם שאין מברכים ברכת המצות, שהרי מצינו כמה חילוקי גדרים בין ברכת המצות לברכת שהחיינו. ואולי יש לומר שנכלל בברכת שהחיינו שמברכין בתחילת ליל יום

שהיה צריך להיות יום טוב של ראש השנה בחודש תמוז, ויום הכיפורים בחודש אב, וסוכות בחודש אלול וכו', ועיין שם שכתב שהאבות היו שומרים ראש השנה ויום הכיפורים וכו' כחשבון הזה, עיין שם. ולפי זה לא קשה האִךְ היה יכול אברהם אבינו לשחוט האיל ביום הכיפורים, שהרי העקידה היתה ביום י' בתשרי שהוא יום הכיפורים כהיום, אבל לאברהם אבינו כשלעצמו לא היה אז יום הכיפורים.

(גיצי אורה - רבי אליקים פריד)

*

האם העוסק במצות סוכה חייב ליתן צדקה לעני

יש להסתפק במי שיושב בסוכה ובא עני בפתח ומבקש צדקה, וכדי ליתן לו יהא מוכרח לעזוב את סוכתו, אם אמרין שפטור לקיים מצות צדקה משום הכלל 'עוסק במצוה פטור מן המצוה'. והעירו שנראה לומר שלא שייך בזה פטור של עוסק במצוה, שכיון שהגדר של מצות סוכה הוא 'תשבו כעין תדורו', נמצא שהכל תלוי כפי מצב דירתו בכל השנה, וכמו שבכל השנה היה מחויב לצאת מביתו כדי ליתן צדקה לעני, אף כאן כשיושב בסוכתו חייב ליתן צדקה אף שעל ידי כך יבטל ממצות סוכה [ועיין בספר "משברי ים" (כללית המצות ס"ד) שהביא כן בשם הגר"ק שחייב בצדקה, משום 'תשבו כעין תדורו' ועיין שם].

ולכאורה נראה כן, שהרי חזינן שגדר של מצות 'סוכה' אינו דומה לשאר כל מצוות שבתורה, ושעל כן אין לדמות מצות ישיבה בסוכה לשאר כל מצוות שבתורה שהעוסק בה פטור משאר מצוות, שהרי מצינו כמה הפטורים ממצות ישיבה בסוכה שאינם פטורים משאר כל המצוות שבתורה, כגון 'המצטער' שפטור מן הסוכה, אף שלא מצינו כן בשאר המצוות שפטורין 'המצטער' בהם, ובכן בהכרח צריך לומר שגדר החיוב של מצות ישיבה בסוכה נאמרה רק באופן שהוא 'תשבו כעין תדורו'. ולכן מכיון שבכל ימות השנה היה מחויב לצאת מביתו לקיים מצות צדקה אף כאן ביושב בסוכתו חייב בזה.

ובאמת יש לדון אם שייך בכלל לומר הכלל של 'עוסק במצוה פטור מן המצוה' במצות סוכה, שהרי ישיבה בסוכה היא רק בגדר 'מצוה קיומית', וכמו שהאריכו האחרונים בזה [ע'י מנ"ח מצוה שכ"ה, ועוד], ויש לעיין אם אמרין הכלל 'עוסק במצוה במצוה קיומית', ויש לעיין. [והלום אינה ה' לידי ספר נחמד "בית מתתיהו", וראיתי שהאריך בזה (ח"א סימן א' אות ז'), אם אמרין עוסק במצוה במצות ישיבה בסוכה והביא כמה דעות אחרונים בזה, וכן האריך טובא בכל הענין של העוסק במצוה קיומית אם פטור משאר המצוות, עיין שם ותמצא נחת].

(גיצי אורה - רבי אליקים פריד)

*

בחידושו של ה'דברי חיים' שמקיימים מצות סוכה אף כשאינו בסוכה

הנה בספר 'דברי חיים' להגה"ק מצאנו ז"ע (מועדים, סוכות דף מא) כתב לחדש חידוש גדול במצות ישיבה בסוכה, וזה לשונו: ואף אם אינו מקיים בפועל הסוכה מחמת שהוא פטור ממנה, מכל מקום הוא יושב בצל קדושת סוכה, שזאת הוא עצם המצוה 'תשבו כעין תדורו', כמו שהוא בביתו שלפניו שפועמים הולך ממנה, אף על פי כן נקרא ביתו גם שהוא רחוק ממנה, כמו כן הסוכה וצל הקדושה חופף עלינו, גם כשאנו בפועל תחת הסוכה מכל מקום מקרי סוכתו, ולזה נקרא מצוה קלה שאין בו טורח שאין החיוב דוקא לשבת בפועל, ובאם הוא מצטער פטור והוא כיושב בסוכה. ע"כ. הרי מבואר מדברי הדברי חיים חידוש גדול דמי שיש לו סוכה בחג הסוכות מקיים מצות ישיבת סוכה כל היום, ואף כשהוא מצטער דפטור מן הסוכה, הוא משום שגם כשהוא חוץ לסוכה הוא מקיים מצות סוכה, ואין זה פטור ממצות סוכה אלא שמצטער מקיים מצות סוכה אף כשאנו נמצא בסוכתו. ויש להביא ראיה לדברי הדברי חיים מדברי הר"ן בסוכה (מח, א) דתנן התם גמר לאכול ביום השביעי לא יתיר סוכתו אבל מפנה את כליו, ופירש רש"י דלא יתיר כיון דהא צריך לשינה ושינון ושמה יקלע לו סעודה. אך הר"ן כתב לבאר באופן אחר, דלא יתיר סוכתו כיון דכתיב "בַּסֶּכֶת תִּשְׁבּוּ שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג, מב) ובעינן שתהיה לו סוכה כל שבעה, עכ"ל. הרי להדיא בדבריו דאיכא דין שתהיה לו סוכה לדירה כל שבעה אף על גב שאין צריך לדור בה. וכיון שהוא מחויב מצות סוכה, נמצא שכל זמן שיש לו סוכה מקיים מצות 'בסוכות תשבו שבעת ימים'.

אמנם לפי זה קשה, שאם כן מדוע אנו מברכין בכל פעם שחוזרים לאכול

בסוכה הא לא נתבטל כלל ממצות ישיבה בסוכה. ומפני חומר התמיה צריך לומר שגם הדברי חיים מודה דהיכא שמקיים מצות ישיבת סוכה בפועל עדיפא מצותו טפי. ויש לבאר הדברים, על פי מה דחזינן בכמה מצות שאין מברכין על 'קיום המצוה' אלא על 'מעשה המצוה' - כשעושים פעולה מעשית, כגון בספירת העומר לשיטת הראשונים דליכא קיום מצוה רק בספירת שבעה שבועות שלימות, אפילו הכי מברכין בכל יום כשסופרים, משום שבכל יום עושים עוד חלק 'מעשיית המצוה', אף שעדיין אין קיום המצוה רק לאחר ספירת שבעה שבועות שלימות. והכי נמי יש לומר לגבי מצות ישיבה בסוכה, שאף שיש קיום מצוה בכל שבעת ימי החג, מכל מקום אין מברכים רק על קיום מצות ישיבה בסוכה בפועל, ודוק.

ואולי יש לומר שמדויק כן בעצם לשון הכתוב שיש במצות ישיבה בסוכה שתי חלקים, שהרי בתחילת הפסוק כתוב "בַּסֶּכֶת תִּשְׁבּוּ שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג, מב) שמינה ילפינן 'תשבו כעין תדורו', דהיינו שכל שבעת הימים יקבע את הסוכה שיהיה דירתו, ובסוף הפסוק כתוב "כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֶּכֶת", וכאן לא כתוב כל האזרח ישוב 'שבעת ימים' בסוכות, משום שכאן כוונת הכתוב לקיים מצות ישיבה בסוכה בפועל על ידי האכילה והשינה וכדומה, ודוק.

(גיצי אורה - רבי אליקים פריד)

*

האם יש חיוב להביא חימום לסוכה במקומות הקרים

יש להעיר ענין הנוגע מאוד להלכה, שהנה כיום אין דרכן של בני אדם לדור במקומות הקרים בלי חימום, ולא ידור בבית שבעה ימים בלי חימום, ואם כן לכאורה יש לדון שיהיה מחויב מעיקר הדין להביא לסוכתו חימום, שהרי מבואר בשלחן ערוך (סימן תרמ"ד) שאף שמצטער פטור מן הסוכה, מכל מקום זהו דווקא שבה לו הצער ביום טוב לאחר שכבר עשה שם הסוכה, אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחילה במקום הריח או הרוח ולומר מצטער אני, ומקורו ברא"ש (סוכה פ"ב), ומבואר מזה שכל הפטור של 'המצטער' נאמר רק לאחר שכבר יש לו סוכה וקרה איזה דבר המצער, אבל לכתחילה צריך להשתדל לעשות כל מה שבידו כדי שיוכל לקיים מצות סוכה. [ועיין בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ו סימן מג אות ה) שהביא בשם אביו בביאור הענין בזה, שמכיון שהחיוב לאכול ולישון בסוכה כל שבעה חוץ מליל הראשון הוא מצוה קיומית, ולא חל חיובה אלא בשעה שהתעורר לו הרצון לאכול או לישון, לכן כשתתעורר לו הרצון לאכול או לישון והוא מצטער לשבת בסוכה אין עליו חיוב לעשות ולחפש אחר סוכה אחרת, עיין שם היטב].

ולפי זה יש להעיר לגבי מקומות הקרים שיהיה חיוב להכין תנור המחמם קודם סוכות כדי שיוכל לדור שם כל שבעה בסוכה [ובפרט כיום שיש תנורים קטנים שבקל יכול להביא ממקום למקום]. ועוד שהרי חייבו (סוכה

כט, א, שיע"ס תרלט ס"ד) להביא כליו לסוכה כדי שיהא דר בסוכה כמו שדר בביתו כל השנה, ובודאי אין דרך בני אדם כיום לדור בבית ששורר קר גדול בלי תנורים המחממים הבית, וכמו כן יש לעורר גם למקומות ששורר חום גדול, שאין דרכם של בני אדם לדור בדירה בלי מזגנים וכדומה, שלכאורה יהא חיוב מעיקר הדין להביא להסוכה מזגן וכדומה, ויש לעיין בפוסקים בזה.

ועיין במועדים וזמנים (ח"ח סימן קז) שהעיר כן, וכתב ליישב טעם הפטור על פי דברי שו"ת מהר"ח אור זרוע (סי קצד) שכתב לבאר, שכשהתורה חייבה לעשות דירת עראי, כונתה היתה שיש לבנות סוכה באופן עראי אף אם דפנותיה אינן מגינות לגמרי, ואף אם גשמים חודרים דרך הסכך, למרות שעל ידי כך יפטר לפעמים מהסוכה, ולא חייבה לשנות את מבנה הסוכה כגון להוסיף הרבה סכך, כדי לגרום שלא ייפטר מהסוכה. וכמו כן אין הדרך להביא חימום לדירת עראי של שבעה ימים גם בשאר ימות השנה. אבל הוסיף, שלכאורה אם יש לו מערכת חשמל סמוך לסוכה, באופן שגם בדירת עראי היה מכניס חימום בשאר ימות השנה, שאכן חייב להביא חימום לסוכה כדי שיוכל לישון בסוכה, עיין שם. ועיין בחוט שני (סוכות עמר רנט) שהביא בשם הגר"נ קרליץ, שסבר שאם אין אפשרות לשבת בסוכה בשום זמן במשך כל ימות החג בלא להצטער בישיבה, כגון במקומות שקר או חם מאד בין ביום ובין בלילה, אין הסוכה ראויה לדירה, ונחשב הוא כמי שלא בנה סוכה, ולפיכך חייב לדאוג שיוכל לדור בה ולהכניס לתוכה תנור או מזגן. ועיין בספר הסוכה (מלואים לפכ"ה אות ד) שהביא שכך אכן נהגו החפץ חיים והגר"ח מבריסק להכניס תנור לסוכה.

(גיצי אורה - רבי אליקים פריד)

מעלת הבעל תשובה

אמר רבי אבהו, מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים, שנאמר (ישעיה נז, ט) "שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחוּק וּלְקָרוֹב", "לרחוק" ברישא והדר "לקרוב" (ברכות לד, ב).

הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל היה אומר, שהסיבה לכך היא, מפני שהצדיק עם כל צדקותו ורצונותיו, אינו יכול לקיים יותר מרמ"ח מצוות עשה הכתובות בתורה, אולם הרשע שהפך לבעל תשובה **מאהבה**, צבר לעצמו מצוות נוספות, שהרי עליו נאמר כי "זדונות נעשו לו כזכויות"...

אכן יעויין ברמ"א באורח חיים (סי' נ"ג סק"ה) 'מי שעבר עבירה בשוגג, כגון שהרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה, מותר להיות ש"ץ. אבל אם עשה במזיד לא, דמ"מ יצא עליו שם רע קודם התשובה'.

ובביאור הגר"א כתב 'עיינ מגן אברהם בשם דרכי משה וכמש"כ ר"ת בספר הישר, דעל שבא לידו עבירה **במקרה** ושב, על זה אמרו במקום שבעלי תשובה עומדים' וכו'.

והוא חידוש עצום ונורא, דמבואר מדבריו דכל הכלל של 'במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד' המדובר הוא רק על בעלי תשובה השבים מחטאים בשוגג, אבל בעלי תשובה השבים מחטאים שעשו במזיד, אין עליהם את הכלל הנ"ל, דו"ק היטב בדבר. [הבין שכשנאמר הגר"א ב"מקרה" כוונתו היתה לשוגג, אבל לכאורה אי אפשר לומר כן כיון שבגמ' נאמר **זדונותיו** נעשו לזכויות', ונראה הכוונה כפשוטו שחטא באופן מקרי (הערת המגיה)].

גדולת תשובה

אמר ר' יוחנן, גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה שנאמר (ירמיה ג, א) "לֵאמֹר הֵן יִשְׁלַח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִלָּךְהָ מֵאֲתָו וְהִי־תֵת לְאִישׁ אֲחֵר הַיָּשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד הֲלוֹא חֲנוּף תִּחַנֵּף הָאָרֶץ הִיא וְאֶת זָנִית רַעִים רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נָאָם ה'" (יומא פו, ב).

וכתב רש"י: לא תעשה שבתורה "לא יוכל בַּעֲלָהּ הָרָאשׁוֹן" וגו'.

בביאור הדבר מדוע דוקא בענין תשובה לא היינו אומרים עשה דוחה לא תעשה כבכל התורה כולה, שמעתי לומר בשם מרן הגר"ח זצ"ל, דהוא עפ"י מה דאיתא בתוס' בעירובין (ק, ב) ד"ה מתן ד' וכו' דבכל מקום שהדבר בא ע"י פשיעה, והיה יכול להתקיים בלא דחיית הלאו, לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה, לפי זה נראה דהוא הדין בענין זה דהעשה דתשובה, בא ע"י פשיעה ודו"ק.

בספר "פרדס יוסף" תירץ, דהנה יעוין בתוס' בקידושין (לח, א ד"ה אקריב) שהביאו מהירושלמי דלכן לא אכלו מצה שנעשה מתבואה חדשה [כשבאו לארץ ישראל] ולא אמרו דמצות עשה של אכילת מצה דוחה את הלא תעשה דאיסור חדש, משום דאין עשה דקודם הדיבור [שנצטוו על מצות מצה קודם מתן תורה] דוחה לא תעשה דאחר הדיבור [איסור חדש]. לפי זה יבואר דאין מצות תשובה יכולה לדחות שום לא תעשה, שהרי אמרו חז"ל (בראשית רבה א) 'דתשובה' היא אחד מהדברים שנבראו קודם שנברא העולם. וא"כ הכלל של 'עשה דוחה לא תעשה' לא שייך כאן, ואעפ"כ חזינן

שדוחה את הלאו. לכן אמרו חז"ל 'גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה'.

ובספר "כפות תמרים" [בתוספות יום הכפורים] הביא כמו כן דמקשים העולם, מאי אולמיה דתשובה, והלא כך היא המידה דאתי עשה ודחי לא תעשה. ובספר "כסף נבחר" (דף קצ"ג הביאו מפרש הילקוט ירמיה סי' ג') תירץ בשם רבו ז"ל, דהא דאמרינן בעלמא אתי עשה ודחי לא תעשה, היינו היכא [ד]באותו שעה שדוחה לא תעשה מקיים העשה, כדי שזה יקיים העשה אין אנו חוששין לדחות ל"ת. אבל הכא, מי שמקיים עשה של "ושבת" הם כנסת ישראל, ונהי שראוי שתדחה לא תעשה לחזור עם בעלה, אבל מי התיר לבעל לחזור עמה, ולעבור על לאו ד"לא ישוב בעלה", מאחר שאינו מקיים שום עשה. וכן תירץ בספר "אהבת עולם" דף ע' ע"ד. יעו"ש'. (שי לתורה)

וגילו ברעדה

כתב ב"שערי תשובה" (שער ב סי' ט), שהצדיקים שאגה להם כלביא תמיד במחשבותם וינהמו על חטאיהם ועל אשר קצרה ידם מעבודת ה' וכו', ומשמע דייקא הצדיקים ולא הרשעים, ולמה, כי הרשעים לא חסר להם כלום והם מן האומרים 'שלום עלי נפשי', אלא דייקא הצדיקים שקרבת אלקים להם טוב, וכמש"כ שם (שער א סי' מב) "ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם ושיחפוץ בהם ורצונו החיים הקיימים והאמיתיים והאור הגדול הכולל כל הנעימות" וכו', וע"כ יחסר להם, וכמו שכתב ב"מסילת ישרים" בשער הזהירות (פרק ד): "לשלמי הדעת תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלמות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה ושאין רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו".

הנה ידוע שהעשירים דואגים לשלמות דירתם בעוה"ז ומוציאים על זה הון תועפות, ואם יחסר בבית משהו, איזה מנעול שאינו בתכלית היופי או תמונה עם כל דקדוק השלמות, הם עצבים ודואגים והוא להם צרה גדולה, מפני שהעוה"ז הוא אצלם הנחמד ולא ירצו לגרוע דבר ממנו, משא"כ בעניני עוה"ב יאמרו שלום יהיה לי ולא אכפת להם כל כך לחסרון. וההיפך אצל שלמי הדעת, מה שחסר להם בעוה"ז שאינו כל כך בשלמות לא אכפת להם, אלא שלום יהיה לי בחוסר השלמות, ורק השלמות הנצחי דואגים לו, ושבורים ודואגים אם יחסר להם.

אם כן צריך קודם להכיר בטובת השלמות הנצחי כאמור, ולכן הקדים בעל ה"חובות הלבבות" את שער הבחינה לספר מוסר שלו, וכן ה"מסילת ישרים" בפרק א' הפליג שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמתי והעידון הגדול וכו', עיי"ש, ואח"כ יש מקום לספר "מסילת ישרים" שכולו אזהרות ותוכחות.

בראש השנה אנו אומרים מלכיות וזכרונות להמליך הקב"ה, וכתוב בשם הגר"א ז"ל (כתר ראש אות קד) שהיה שמח ביותר בעת תקיעת שופר אשר זוכים להיות בין בני מלכים היינו להמליך הקב"ה בעולם כולו ואין שמחה גדולה מזו, ורק עי"ז מגיעים גם לתרועה ויבבה על מה שאנו מחסרים משלמות הקרבה לממ"ה הקב"ה. וכן הוא בטור (סוף סי' תקפא) חיוב השמחה בראש השנה.

ובזה מיושב קושית העולם למה לא מקדימים יוה"כ שהוא בקשת הסליחה ואח"כ ראש השנה, כי במדה שאדם עומד בהתרוממות בראש השנה בהרגש עלאי מה שאנו זוכים להיות עם סגולה, וזכרונות כל הטובות שהקב"ה עשה ועושה עמנו ואנו בוטחים בו, כמוכן רק אח"כ מרגישים החסרון ולא ירצו לוותר שום דבר מן השלמות שמשיגים בראש השנה, בקרבנות אליו ית"ש.

וכל זה בסתם ראש השנה, מכל שכן בראש השנה שחל בשבת, שלא צריכים לתקיעות אלא זכרון תרועה לבד סגי, כי קדושת שבת כשלעצמה מרוממת הנפש וזוכים ממילא להיות מבני היכלא דמלאכא, כמה צריכים להגיע לדרגת "וגילו", ובמדה שמגיעים ל"גילו" כן מגיעים אח"כ ל"רעדה" כנ"ל, והוא הטעם שתמיד מתחילים סליחות במוצש"ק, שאז בשעה שהנפש אינה רוצה להפרד ממעלתה, וי אבדה נפש, אז הזמן להשגת "ברעדה", ולבקשת סליחה בלב נשבר, היא הדאגה לצדיקים שתאותם השלמות האמתי והנצחי.

(רבי אליקים שלזינגר)

אכילת ערב יום כיפור מעידה כי יאה עשירות לישראל

"וְאַכְלָתֶם אָכּוּל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְּלִיא וְלֹא יִבְשׁוּ עֵמִי לְעוֹלָם" (ויאל ב, כו - הפטרה שבת שובה).

נלע"ד טעם באכילת ערב יום הכיפורים, כי בראש השנה תחילת כניסתנו לתשובה לא זכינו לעמוד לפני ה', אלא על ידי תענית ושברון לב, על כן מתענים ערב ראש השנה שלא ליכנס לדין בכרס מלאה. אך על ידי שזכינו להזדכך בעשרת ימי תשובה זכינו שאפילו מתוך כרס מלאה ובטן שבעה במנחת ערב יום כיפור - לתשובה ולהתודות ולהתחנן. וזהו זכיה גדולה, ההיפוך מן "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט" (דברים לב, טו).

והנה מה שאומרים עלינו "יאה עניותא לישראל" (חגיגה ט, ב) הוא בושה גדולה, שצריך להביא עניות כדי שלא יבעטו, אך אם נזכה שעל ידי אכילה ושתייה נעבוד ה' - בטלה טענה הנ"ל, ושוב יאה עשירות לישראל. והיינו "וְאַכְלָתֶם אָכּוּל וְשָׂבוֹעַ" (ויאל ב, כו), ואפילו הכי לא תשכחו ה' ולא תבעטו, אלא "וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם), על כן וְלֹא יִבְשׁוּ "עֵמִי לְעוֹלָם" (שם) שלא יצטרכו לעניות כדי שלא יבעטו. (דרשות חתם סופר דף כ"ז)

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם ביום הכיפורים הנה אחד מהדברים הגדולים שבו זוכים כלל ישראל ביום הקדוש ביותר בשנה 'יום הכיפורים' שבו הם מתקדשים ומתטהרים בקדושה של מעלה להיות בבחינת מלאכים, לומר בתפלות אחר אמירת קריאת שמע, את ה'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בקול רם כל הציבור ביחד ובהתעוררות גדולה, שלא כמו בכל שאר ימות השנה שאומרים אותו בלחישא, ונברר זה בקיצור שורש ומקור וטעם הדברים.

מקור ושורש המנהג

המקור הראשון שבו הובא המנהג, הוא בדברי רבותינו במדרש דברים רבה פרשת ואתחנן (ב, לו) "שמע ישראל", רבנן אמרין בשעה שעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו אומרים להקב"ה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", והוריד אותה לישראל. ולמה אין ישראל אומרים אותו בפרהסיא, אמר רב אסי למה הדבר דומה, לאחד שגנב קוזמין [חפץ] מתוך פלטין של מלך, נתנה לה לאשתו, ואמר לה אל תתקשטי בה בפרהסיא אלא בתוך ביתך. אבל ביום הכפורים שהן נקיים כמלאכי השרת הן אומרים אותו בפרהסיא "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

[ומדרש זה מופיע בנוסח יותר מורחב ושלם מכת"י קדומים בדברים רבה שם (הוצאת ליברמן), חביבה קריאת שמע שניתנה לישראל, שהן משבחין תחלה ואח"כ מלאכי השרת, שהן אומרים "ה' אלהינו ה' אחד" ואח"כ המלאכים אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" וכו'. כשישראל אומרים "שמע ישראל", דוממים ואומרים בלחישא "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". באותה שעה הן מקלסין. ולמה ישראל אומרים אותו בלחישא, אלא כשעלה משה למרום גנב אותו מן המלאכים ולימדה לישראל. אמר רב שמואל בר נחמן, למה הדבר דומה לבן בתו של מלך שהיתה לו בת בתולה, והיתה רואה בגדים נאים ואומרת לו קח את הבגדים הללו, והיה לוקח לה, פעם אחת נכנס לפלטין של מלך וראה קוזמירין של מטרונה, וגנב אותה ובא ונתנה לבתו, התחיל מצווה ואומר לה, כל הבגדים שלקחתי לך לבוש אותן בפרהסיא, אבל קוזמירין זה גנוב הוא, אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ולפנים. כך אמר משה לישראל, כל המצוות שנתתי לכם ממה שקבלתי מן התורה, אבל השם הזה ממה ששמעתי ממלאכי השרת שבו הם משבחים להקב"ה ונטלתי אותו מהם, לכך תהיו אומרים אותו בלחישא, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". למה הן אומרים אותו ביום הכפורים בפרהסיא, אלא שהם כמלאכים, לובשים לבנים ולא אוכלים ולא שותין, ואין בהם לא חטא ולא עון שהקב"ה סולח להם כל עונותיהם].

ועפ"י המדרש הזה פסק הטור הלכות יום הכיפורים (סימן תריט), ונוהגין באשכנז לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם. וסמך לדבר במדרש ואלה הדברים רבה בפרשת ואתחנן, כשעלה משה לרקיע שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", והורידו לישראל. למה הדבר דומה לאדם שגנב הורמין, פי' חפץ נאה, מתוך פלטין של מלך ונתנו לאשתו, ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך. לכן כל השנה אומרים אותו בלחש, וביום הכיפורים אומרים אותו בפרהסיא, לפי שאנו כמלאכים.

וכן פסק בשולחן ערוך שם (סעיף ב), בליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם. וכן פסקו הלבוש והשו"ע הרב שם.

ובמטה אפרים (סעיף טו) מדגיש יותר, בקריאת שמע אומרים הכל ביחד "שמע ישראל" בקול רם כמשפט שאר הימים, ואחר כך מתחיל החזן וכל הקהל עמו בקול רם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", וכן למחרתו בשחרית יום הכפורים אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם.

וביסוד ושורש העבודה שער יא (פ"ב) מוסיף, ובקריאת שמע של יום הכיפורים דכל נדרי ושחרית, יכוין האדם הכוונה של פסוק שמע בקיצור, בכדי שיוכל לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם עם הצבור.

ממה שהובא מהמדרש, מפורש דמשה רבינו הביאו ממלאכי מעלה ששמע אותם בשמים שאומרים כן, והוא תיקן לאמרו בחשאי, ולכאורה הרי מצינו מבואר בפסחים (נו, א) דיעקב אבינו תיקנו ולא משה רבינו, דאמר רבי שמעון בן לקיש, "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֶאֱסָפֹה וְאֶגְדָּה לָכֶם" (בראשית מט, א), ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה. אמר, שמא חס ושלום יש במסתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו. אמרו לו בניו, "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". אמרי רבנן, היכי נעביד, נאמרוהו, 'לא אמרו משה רבינו'. לא נאמרוהו, אמרו יעקב. התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי. אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי, משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה, אם תאמר, יש לה גנאי,

לא תאמר, יש לה צער, התחילו עבדיה להביא בחשאי. אמר רבי אבהו, התקינו שיהיו אומרים אותו בקול רם, מפני תרעומת המינין. ובנהרדעא דליכא מינין, עד השתא אמרי לה בחשאי.

וכן כתב הטור הלכות קריאת שמע (סימן סא), ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אף על פי שאינו מן הפרשה, משום הא דאיתמר בפסחים בפרק מקום שנהגו, כשקרא יעקב לבניו ביקש לגלות להם הקץ ונסתלקה ממנו שכונה, אמר שמא יש בכם שאינו הגון, פתחו כולם ואמרו "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", פתח הזקן ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ואמרינן נמי התם היכי ניעביד, נימריה, לא אמריה משה. לא נימריה, הא אמריה יעקב. תקנו לומר אותו בחשאי, על כן נוהגין לאומרו אותו בחשאי אפילו במקומות שנוהגין לקרות כולה בקול רם.

ולכאורה יש כאן סתירה מפורשת בין המדרשים, דבמדרש והטור בסימן תריט מפורש דמשה אמרו לישראל שיאמרוהו בצנעה ובלחש דהיה בדרך גניבה מהמלאכים, ורק ביום הכיפורים דדומים למלאכים אפשר לאמרו בקול רם, אבל מהגמרא פסחים והטור בסימן סא מפורש דיעקב אבינו אמרו, ואדרבה משה לא אמרו כלל, ולכן אומרים בצנעה מפני שמשה לא אמרו, וא"כ לכאורה מפני טעם זה גם ביום הכיפורים צריך לאמרו בלחש. וגם צ"ע כי הטור לכאורה מזכי שטרא לבי תרי.

והמגן אברהם (תריט סק"ח) רמז בקיצור לקושיות אלו וכתב, בקול רם, משום שבכל השנה אומרים אותו בלחש מפני שמשה גנבה ממלאכים, אבל ביום כיפור גם ישראל דומין למלאכים (טור). והא דכתב (הטור) בסימן ס"א נימריה לא אמרה משה, כלומר שלא כתבה בתורה להצניעה מפני המלאכים ע"ש, וכ"כ בהגהות מיימוניות פ"א מק"ש. וביאר במחצית השקל שם, דהכא משמע דמשה אמרה אלא שאמרה בצנעה דרך גניבה, ובסימן ס"א כתב הטור דמשה טעמא אמרינן "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בלחש, דהיכי נעביד, לא נימריה אמרה יעקב, נימריה לא אמרה משה, משמע דמשה לא אמרה כלל. לכן פירש מג"א דגם בסימן ס"א כוונת הטור כמו כאן.

ומהר"ם זכותא בשו"ת (סימן ל) מיישב היטב, דהא לטעם זה אנו אומרים ג"כ ביום הכיפורים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם, וכתב בעל הטור ז"ל שהטעם הוא ממה שהובא במדרש ואלה הדברים רבא מפני שאז אנחנו כמלאכים. ויש לי לדקדק, דהא בפרק מקום שנהגו אמרינן היכי נעביד, נימריה לא אמרו משה, לא נימריה הא אמריה יעקב, ולכן עשו פשרה ביניהם ותיקנו לאומרו בחשאי. ואם עיקר הטעם שאומרים אותו בלחש הוא משום האי טעמא, מה לי אם אנו כמלאכים או כאנשים או אפילו פחותים מחמורו של ר' פנחס בן יאיר. ואין לומר דמדרשים חלוקים הם, דהא הרב בעל הטורים ז"ל הביא ההיא דפסחים בסי' ס"א וההיא דמדרש רבא בסי' תרי"ט, וא"כ קשיא ידיה אדידה דהיכי מזכי שטרא לבי תרי. ונראה ליישב ולומר דלא פליגי הני מדרשי אהדדי והכי קאמר, איברא דמשה רבינו ע"ה כשירד ממרום הביא שבח זה לישראל, כלומר שאמר להם שאותו השבח היה של המלאכים והתקין להם שיאמרוהו בחשאי, ולכן לא כתבו בתורה, באופן שנראה מזה דלא חזי ליה לאיניש למימריה בפרהסיא, אבל מצד אחר ראינו שיעקב אמרו בקול רם, ולכן אמרו היכי נעביד, נימריה כמו שעשה יעקב, לא אמריה משה פירוש 'לא כתבו בתורה' ונראה שאין האנשים הגונים לכך. לא נימריה כמו שעשה משה, יעקב אמריה, ומשמע דחזי לנא. ולכן התקינו לאומרו בחשאי, כלומר שאין אנחנו ראויים לזה, ויעקב שאמרו הוא מפני שמלאך ה' צבאות הוא, ולכן גם ביום הכיפורים שאנחנו כמלאכים נאמר אותו בקול רם כמוהם.

ובמטה משה (סימן תתסח) מיישב בדרך נפלא, ונוהגים לומר בקול רם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", וסמך לדבר ממדרש אלה הדברים רבה בפרשת ואתחנן וכו', כן כתב הטור אורח חיים בסימן תרי"ט. ואומר אני התיינח להווא מדרש, אך לפי מה דאיתא בפסחים בפרק מקום שנהגו כשקרא יעקב וכו', ולפי זה למה אמרינן אותו בקול רם ביום הכיפורים. ונראה לי, שבכל השנה אין מייחדים השם כולם בלבב שלם, ושמא ימצא אחד שאינו מייחד בכל לבבו, ונמצא כל העדות בטלה, כי כל העדות שנמצא בהן קרוב או פסול כל העדות בטלה (סנהדרין ט, א), לכן תקנו לומר בחשאי, דאז מי שאין לבו שלם לייחד את ה' בלבבו, אז הוא שותק ואינו בכלל העדות. אבל אם יאמר בקול רם, אז מחמת בושה על כרחו יאמר בפיו ובשפתיו ולבו בל עמו, ואז הוא פסול גמור והוי כל העדות בטל. אבל ביום הכיפורים עם ה' אלה כולם כאחד עונים ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בכל לבבם, נכון לאמרו בקול רם, כי כל ייחוד ראוי לאומרו בקול רם כדכתבתי לעיל סי' תתי"ז, וגם לעורר הכוונה. וזהו כוונת המאמר נימריה, כלומר בקול רם, לא אמריה משה, מאחר דלא היו כולם בלבב שלם, ונמצא אחד מהם פסול, לא נימריה, אמרו יעקב, לכך תקנו לאומרו בחשאי, וכן דרשתי ברבים.

נשים באמירת ברוך שם כבוד

ולכאורה לפי הנ"ל דהטעם דאומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ביום הכיפורים בקול רם מפני שדומין למלאכים, א"כ גבי נשים דלא שייך דבר זה, יהיה אסור להם לומר בקול רם גם ביום הכיפורים.

וכתב הגרא"ל תאומים מבראד בשו"ת "גור אריה יהודא" (אורח חיים סימן פב), והנה לכאורה רציתי לומר דלפ"ז מהדין הוא שנשים אסורים לאמרו בקול רם רק בחשאי, דהרי הם אינם דומין למלאכים, "עיר גבירים" כתיב (משלי כא, כב), וכמו שכתב המג"א בסי' זה ס"ק י"ד לענין עמידה, ולעיל בסי' תרי"ט ס"ק ה' לענין לבישת לבנים. ועל כן תמיהני על המג"א דלא כתב כן במקום הזה דזה אינו נוהג בנשים כמו שביאר במקומות הנ"ל, ומה גם דהתם אינו אלא דבר הרשות, ובנידון זה אי איתא להאי סברא א"כ איסור הוא לנשים לאמרו בקול, רק דוקא בלחש. והנראה לי לבאר דין זה, וגם פוק חזי מה עמא דבר דנוהגין גם הנשים לאמרו בקול רם ואין פוצה פה עליהם. על כן נראה לענ"ד דבדין זה לא שייך האי סברא, דהרי כל השנה הוא מטעם דכיון שמשה גנבה מן המלאכים, אם יאמרו בקול רם יתקנאו בו המלאכים מחמת שגנבה מהם, אבל ביו"כ שגם אנו כמלאכים ומגיע גם לנו לומר שבח זה, א"כ ממילא לא יתקנאו גם על הנשים שיאמרו שבח זה בקול רם, אף שאינם דומים למלאכים, דאין מהם ראייה שמשה גנבה מן המלאכים, אלא יכולין להיות משום דישאל הגברים אומרים אותו למדו גם הנשים מהם לומר אותו שבח, והן מדמים עצמם להגברים ולא יתקנאו כלל, ולכן אף הנשים יכולים לאמרו בקול רם (ועי' עוד בשו"ת מגן שאול סימן ל).

טעמים לאמירתו ביום הכיפורים בקול רם

הנה הרבה מאוד טעמים ניתנו בפרד"ס התורה בספרי הקבלה הדרוש והחסידות על האמירה של "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ביום הכיפורים בקול רם", ובדמיון של כלל ישראל למלאכים. ונביא כמה מהעיקריים שבהם.

הרמח"ל ב"דרך ה'" (ח"ד פ"ד אות ז) מסביר מהלך עמוק בכללות על ענין אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ובתו"ד, והנה בהיותם כך נמצא חפצו יתברך נעשה וכבודו מתגדל, וזה עיקר העטרה שהוא מתעטר בברואיו וכביכול מתגדל בם. ואמנם עתה

אין הדבר הזה משתלם אלא ברוחניים, כי הנה הם טהורים וקדושים, ושמם יתברך שורה עליהם ומתקשר בהם התקשרות גדולה, והם נמשכים ממש אחריו בכל עת ובכל שעה, וכבודו מתגדל בהם. אך בתחתונים אין הדבר נשלם, מפני שאינם עדיין שלימים, והרע מתערב בהם ולא היטהרו ממנו, וכביכול אין כבודו יתברך מתגדל בהם כראוי. והנה המלאכים מצד התיקון שהם בו, משבחים שבח זה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", אך התחתונים אי אפשר להם לשבח אותו, כי אינם ראויים לזה, ולא השם שורה עליהם כראוי, ולא הכבוד מתגדל בהם. אלא יעקב אבינו ע"ה זכה כבר לזה בעת פטירתו מן העולם, בהיותו עם כל בניו הקדושים סביבו, שלא היה בהם פסול, ונתעטרו בייחודו יתברך, שאמרו "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ואז ענה הזקן "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ונמצא שמצידנו אין אנו ראויים לענין הזה, אלא קצת ממנו ניתן לנו מצידו של יעקב אבינו ע"ה, ועל כן אנו אומרים אותו אך בחשאי, זולת ביום הכפורים שמתעלים בו ישראל למדרגת המלאכים, וכמו שנבאר במקומו בס"ד, עכ"ד.

והמהר"ל מפראג בספרו "נצח ישראל" (פמ"ד) מאריך מאוד כדרכו העמוקה בכל הענין ובתו"ד, ואז ענה הזקן "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". וביאור זה, כי יעקב הוא שומע מה שבניו מקבלים האחדות, כי הוא היותר קרוב להם, ושומע מהם שאמרו 'כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד'. לכך עליו לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כי הברכה הזאת שהוא מברך שם כבודו הוא יותר עוד. כי כאשר יאמר "ברוך שם כבודו" בזה הוא מברך את שמו במה שמורה שמו הגדול על אמיתת מהותו. ולא היה ראוי לומר "ברוך שם כבוד מלכותו רק ליעקב", מפני שיעקב היה קדוש ה', כדכתיב (ישעיה כט, בג) "וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוֹשׁ יַעֲקֹב". ואין אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו" רק בקדושה. ולכן לא היו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו" רק במקדש שהוא קדוש אל השם. ולכן המלאכים אשר הם נבדלים והם קדושים מן החומר, ראוי להם שבח זה "ברוך שם כבוד מלכותו". כי אין לברך השם המורה על המהות, כי אם המסולק והנבדל מן החמרי. ולפיכך ראוי ברכה זאת למלאכים שהם קדושים מן החמרי הגשמי. וביום אשר מסולק האדם מן החומר, כמו יום הכפורים שאסור באכילה ובשתיה, ומסולק מאתו שאר ענינים הגשמיים, עד שהאדם קדוש, והוא במדרגת המלאכים בפרט, ביום זה אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו" בקול רם, כמו המלאכים, אשר ראוי להם שבח זה בפרט. וכן במקדש גם כן היו עונים "ברוך שם כבוד מלכותו", וכל זה מפני קדושת המקדש. וקאמר 'מרינהו, לא אמר משה'. כי משה אמר "שמע ישראל" (דברים י, ד), אל כל ישראל, לכך לא אמר "ברוך שם כבוד מלכותו" וגו'. כי "ברוך שם כבוד" אין שייך שבח זה רק למי שהוא קדוש כמו שהתבאר. ומשה שאמר "שמע ישראל" דיבר כנגד כל אדם, והרי כל אדם לא שייך לשבח הזה כמו שהתבאר. 'לא נימרינהו הרי אמרו יעקב', כי יעקב מצד קדושתו ראוי לשבח השם יתברך בשבח הזה כמו שאמרנו. ועל כל פנים יש בכל אדם דבר מה של קדושה, לכך ראוי אדם בצד מה לומר "ברוך שם כבוד מלכותו" וכו'. ולכן תקנו לומר "ברוך שם כבוד מלכותו" בחשאי, לא בנגלה. שאין ראוי לאדם הנגלה השבח הזה, רק מצד הנשמה שהיא יושבת בסתר בחדרי חדרים. כמו שאמרו חכמים (ברכות י, א) 'תבוא הנשמה שהיא יושבת בסתר בחדרי חדרים'. ולכן אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו" בחשאי הנסתר, כמו שיושבת הנשמה בחדרי חדרים. רק ביום הכפורים מצד סילוק הדברים הגופניים יש לאדם קדושה. ולכן אמרו (שבת קט, א) "ולקדוש ה'" (ישעיה נח, א) זה יום הכפורים, שאין בו אכילה ושתיה, והאדם אינו נמשך אחר הגופני, ראוי לישראל השבח הזה אף שלא בנסתר. ובשאר ימות השנה בנסתר, מפני כי מצד הנשמה שהיא נסתרת, ראויים ישראל לזה השבח. ואין להאריך עוד כי אלו דברים עמוקים מאוד מאוד.

יחינו מיומים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו

ויש לפרש מ"ש חז"ל בפירוש (ישעיה נה, ו) "דרשו ה' בהמצאו" אלו עשרת ימי תשובה (יבמות דף מ"ט) ואמר על זה "קראוהו בהיותו קרוב" שלא ימתין אדם בתשובה עד ראש השנה אלא "בהיותו קרוב" דהיינו **בראש חודש אלול**, כמו שאמרו חז"ל (סידור האר"י, כוונת ר"ח אלול) בראש חודש אלול שערי רחמים נפתחים והוא זמן ב"ד לפני ראש השנה וזהו "בהיותו קרוב". ויש עוד לפרש "בהיותו קרוב" שאמרו (שער הכוונות, ענין סוכות, דרוש ו') התשובה מועלת **אף לאחר יום הכפורים** עד תחלת הגשם ביום שמיני עצרת שהוא מסירת הפתקין לממונים, אבל בכל השנה המרחק גדול לאבינו שבשמים דכתיב (קהלת ה, ז) "כי האלהים בשמים ואתה על הארץ", וז"ש "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם", ואמר על זה "כאשר ירד הגשם והשלג" ורמז על תפלת הגשם שאז הוא כלות הזמן שיועיל התשובה לבטל הגזירה ההיא וכמו שהוא בגשם כן יהיה דברי ולא ישוב ריקם. ועוד רמז על זה כי אמרו חז"ל (תענית לא, א) בחמשה עשר באב 'ודלא מוסיף יסיף' שכבר היא התחלת ימי התשובה, והרמז על זה בקהלת (יב, ב) "עַד אֲשֶׁר לֹא תִחַשֵּׁב הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאֵוֶר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשִׁבּוּ הָעֵינִים אַחֵר הַגִּשְׁמִים", כי השמש ירמז על ט"ו באב שאמרו חז"ל (תענית לא, א) שתש כחה של חמה. והירח רמז על ראש השנה שאמרו חז"ל (ראש השנה ח, א) שהלבנה מתכסה בו, והאור רומז על יו"ה, וכוכבים רמז על ז' ימי החג שהם כנגד ז' כוכבי לכת שהם שרי האומות שמקריבין ע' פרים להכניעם, ואמר ע"ז "ושבו העבים אחר הגשם" שהוא זמן האחרון תפלת הגשם כנ"ל.

ויש לרמז בזה מה שאמר הושע (ו, א-ב) "לָכֵן וְנִשְׁוֹבָה אֵל ה' כִּי הוּא טָרַף וַיִּרְפָּאנוּ יְיָ וַיַּחַבְּשֵׁנוּ יַחְיִינוּ מִיָּמִים בְּיָוֵם הַשְּׁלִישִׁי יִקְמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו, וְנִדְעָה נִרְדְּפָה לְדַעַת אֶת ה' פֶּשַׁח נִכּוֹן מִצָּא וַיְבֹא כְּגֶשֶׁם לָנוּ כְּמִלְקוֹשׁ יוֹרֵה אֶרֶץ", יש לרמז מ"ש "לכו ונשובה" פירוש המובחר הוא שיהיה התשובה מזמן ט"ו באב שהוא יום שפסקו בו מתי מדבר (תענית ל, ב) וזהו כי הוא "טרף וירפאנו", ואמר "ך' ויחבשנו" על ימי אלול שנתרצה בו הקב"ה למשה על הרעה שחשב לעשות בעון העגל, ואמר "יחינו מיומים" על שני ימים של ראש השנה, ואמר "ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו" על יו"ה כ שהקב"ה מטהר את ישראל בעשותם תשובה, ואמר על הזמנים אלו "ונרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו" דקאי על עשרת ימי תשובה, שאמרו חז"ל (יבמות מט, ב) "דרשו ה' בהמצאו" אלו ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, ואמר על זמן המאוחר "ויבוא כגשם לנו". ופרשנו עוד בזה מ"ש דוד המלך ע"ה (תהילים קלט, טז-יח) "יָמִים יָצְרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם, וְלִי מֶה יָקָרוּ רַעֲיָה אֶל מֶה עָצְמוּ רְאִיּוֹתָי, אֶסְפְּרָם מִחוּל יָרְבוֹן הִקְצִיטִי וְעוֹדִי עֲמָן", פירש רש"י, "ימים יוצרו" כל השנה כולה, "ולו אחד בהם" זה יו"ה, ואמרו על זה "ולי מה יקרו רעיון אל" דקאי על ימי אלול, ששורשו הוא כמ"ש האר"י שהם ימי ריעים וימי רצון שחודש הזה מכפר על כל השנה, ורמזו זה במשנה (כתובות פ"ה, מ"ב) 'נותנין לבתולה שנים עשר חודש', פירוש שמזל אלול הוא בתולה והיא מכפרת על שנים עשר חודש. וכן אמרו במדרש והביאו הסו"ר א"ח (סי' תקפ"א) שהזקנים מקדימים מחודש אלול והקב"ה מכפר שליש עונות בעבור תשובת הזקנים המקדימין. ופרשו בזה מ"ש הנביא (ירמיה לא, יג) "אֶזְרָא תִשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֲלוּ וּבְחִירִים וּזְקֵנִים יִחַדּוּ", פירוש שנמחול עונותיהם בחודש אלול שהוא מזל בתולה אפילו לבחורים בזכות הזקנים, וז"ש "במחול ובחורים וזקנים יחדיו", והוא חסד הש"י שמחשב ימי אלול כל יום שהוא י"ב שעות שעה אחת ליום והם ימי קודש המכפרים על ימי חול, והיינו "אספרם מחול ירבון", שימי אלול הקדושים ירבון על ימי החול של כל השנה, וזהו שתקנו בסליחות לעמוד קודם היום כדי שירבו יותר מימי החול, וז"ש "הקיצותי" פירש רש"י, שמקיצין מן השינה, ואמר "ועודי עמך" שהוא לשון תוספות שע"י תוס' הלילה "ירבון" יותר על ימי חול. (פנים יפות)

כתיב (הושע ו, ב) "יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו", כי ראש השנה הוא נקרא "יומים" שהוא יומא אריכתא, והוא יומא דדינא שריא בעלמא, וצריך עזר מאת הקב"ה, על כן "יחיינו מיומים". ויום הכפורים אנחנו בבחינת העומדים לפני ה' ממש, "לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז, ל), ובמה אנו זוכים בזה ע"י תיקוני עשרה ימים שבין כסה לעשור. אמנם ביום שבת קודש שבת שובה דבשעה שהחכם יושב ודורש הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל (שוח"ט משלי י). (יסודות החתם סופר)

דרשת שבת שובה

"לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו, יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ" (הושע ו א'-ג').

אהובי ורבותי, מקראי קודש אלו אמרם הנביא הושע בן בארי בתקופה של בית המקדש הראשון, בזמן שכלל ישראל היו אז בירידה רוחנית עצומה, שירידה זו אכן גרמה לגלות ולחורבן הבית. על אותה תקופה איתא בגמ' ראש השנה (לא, א) מאמר כאוב מאד: אמר ר' יוחנן עשר מסעות נסעה שכינה, מכפורת לכרוב ומכרוב לכרוב, ומכרוב למפתן וממפתן לחצר, ומחצר למזבח וממזבח לגג, ומגג לחומה ומחומה לעיר, ומעיר להר ומחר למדבר, וממדבר עלתה וישבה במקומה דכתיב (הושע ה, טו) "אלך אשובה אל מקומי" וגו', א"ר יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר שמא יחזרו בתשובה.

ומוכח ודאי שעשר מסעות אלו היו בזמן שהנביא הושע קרא "לכו ונשובה אל ה'", שהרי הגמ' דורשת שעלתה וישבה במקומה מהא דכתיב "אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו" וגם פסוק זה נאמר ע"י הנביא הגדול הושע בן בארי. ובתרגום שם, אסלק שכינתי אתיב למדור קודשי די בשמיא עד דידעון דחבו ויבעון מן קדמי. כלומר עד שבני ישראל יבואו להכרה שהם מלאי אשמה, ובקשו פני, יבקשו מהקב"ה השיבנו ה' אליך, בצר להם ישחורוני כאשר יקשה עליהם בעת צרה ומצוקה אז יחפשו את כבוד השכינה, וכמו שממשיך שם הנביא "לכו ונשובה אל ה'".

והנה יש לדייק מדוע נקט הפסוק בלשון "לכו" לאן צריך ללכת ולהגיע, אבל לפי דברינו דקרא מיירי בזמן שהשכינה הק' כבר גלתה ונסתלקה מביהמ"ק והתקיים הכתוב (ירמיה לא, ב) "מרחוק ה' נראה לי", שהקב"ה התרחק מאתנו, על כן "לכו", אנחנו צריכים ללכת, יותר מכברת ארץ, כדי שעבודתנו ותשובתנו ותפלותינו יגיעו לשכינה הק' הנוסעת ומתרחקת עד עלותה לשמים, "אלך ואשובה אל מקומי".

יסוד מצות התשובה במקראי קודש (דברים ל, יא) "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוץ היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה הוא, לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו גו' ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבור לנו אל עבר הים וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפ"ך ובלבבך לעשותו". ומבאר אדונינו הספורנו שהתורה קרובה להורות שמצות התשובה איננה כמצות לימוד התורה - שפעמים יש וצריכים ללכת ולתור אחריה אפילו למדינה אחרת כדאיתא בע"ז (יג, א) שאין אדם זוכה ללמוד מכל, אבל מצות התשובה איננה כן - "לא נפלאה היא ממך" שתצטרך לנביאים, ולא רחוקה היא שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך, "לא בשמים היא", לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא, "ולא מעבר לים היא", וג"כ לא תצטרך בה לחכמי הדור הרחוקים וכו' "כי קרוב אליך הדבר מאד בפ"ך ובלבבך לעשותו", להכיר בלבבך את החטא ואת האל ית' שחטאת לו, עכ"ל. את התשובה ברא הקב"ה והטביעה בטבע הנשמה היהודית, כדאיתא

בפסחים (נד, א) תניא ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן, תורה ותשובה וכו', היינו שכשנוצר האדם כבר הוכנה עבורו התשובה שנבראה קודם שנברא העולם.

אך בימי הנביא הושע, כשהשכינה עלתה לשמים וכבר היה כביכול התרחקות בין הקב"ה לכנסת ישראל, אזי אמר "לכו ונשובה", צריכים אנחנו ללכת בחזקה ובהתאמצות יתר עד שנגיע לשכינה הק'. ולכאורה מהו ההבדל אם השכינה נמצאת עמנו לכשהיא בשמים, הרי הקב"ה שומע גם משם תפלת כל פה. אמנם כאשר השכינה שורה בתוכינו ומתקיים בנו הכתוב (ויקרא כו, יא) "ונתתי את משכני בתוכם", ומה שאמר שלמה המלך בתפלתו הגדולה בעת חינוך הבית (מלכים א' ח, כז) "האמנם ישב אלוקים על הארץ" שהקב"ה כביכול צמצם עצמו לשכון על האדמה הארצית, אזי שולטים בעולם מידות החסד והרחמים, ואז כביכול אין הקב"ה מסתכל ודן את יושבי הארץ במידות שמימיות ועליונות. אך כאשר השכינה עולה לשמים, אזי הדין הוא בבחינת מש"כ (תהלים יד, ב) "משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלוקים", ואז אוי ואבוי לנו כאשר יבחננו במדות שמימיות, "כי מי יודע עוז אפך", מי יוכל לזכות לפני מדת הדין. אולם ברוב רחמי וחסדיו של השי"ת, אף בזמן שהשכינה הק' עלתה לשמים ורחוקה היא מאתנו בכל ימות השנה, מ"מ נתן לנו ימים מספר שבו מתקרב הוא ית' אלינו בני ישראל. וזה המבואר בקרא דידן "לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו", צריכים ללכת בחזקה ולהתאמץ לשוב אל ה' משום שהשכינה התרחקה ועלתה לשמים, אך אומר הנביא "יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו" וגו', יש ימים מיוחדים בשנה, "יחינו מיומים", אלו שני ימים של ראש השנה שהם ב' ימים הראשונים של עשרת ימי תשובה, ועל עשיית דרשו ז"ל (ראש השנה יח, א) הפסוק (ישעי' נה, ו) "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ, שהקב"ה בעצמו מעיד שהוא נמצא קרוב לבני ישראל. "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", ב' לשונות מצינו כאן, "בהמצאו" שאפשר למוצאו, אך מוסיף עוד ואומר "קראוהו בהיותו קרוב". ולולא דמסתפינא אמינא "דרשו ה' בהמצאו" במשך כל עשרת ימי תשובה, קראוהו בהיותו קרוב ר"ל "יוה"כ", כי ביום זה מערה הקב"ה עלינו רוח טהרה כידוע, ומתקיים בנו (יחזקאל לו, כה) "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם", וכנאמר (ויקרא טז, ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו". ידוע מהא"ר הק' ומשאר קדושי עליון, "כי ביום הזה יכפר עליכם" וגו' שביהמ"כ הכפרה היא באתערותא דלעילא, "לפני ה' תטהרו", ועי"ז הננו לפני ה', שהקב"ה מקרב את עצמו לבני ישראל וזה החסד של הקב"ה. וא"כ משום שיוה"כ הוא יום כל כך מסוגל ורק דקות מפרידות בינינו לבינו, א"כ עכשיו זה הזמן של 'עורו ישנים משינתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם'.

(קול התורה קובץ - רבי שמואל הלוי ואזנר)

"יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו" (הושע ו, ב). ג' בתשרי (צום השביעי) שבו נהרג גדליה בן אחיקם. ומי הרגו? ישמעאל בן נתניה. ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת ביהמ"ק' (ראש השנה יח, ב).

יש לכוון בזה, לפי שזה נעשה בעשרת ימי תשובה. והיה לו לישמעאל שהרגו להתעורר בתשובה. והוא לא היה חושש בכך. והוסיף צרה לישראל בהריגתו לגדליה. שהיה הצלה לכלל ישראל. כמפורש בירמיה. ועל זה אמר הכתוב "יחינו מיומים" לפי שבימים אלו אנו מתפללים על החיים. ע"כ אמר "יחינו מיומים", דהיינו בב' ימים ראשונים מימי התשובה שמתפללים על החיים. אבל "ביום השלישי" מימי התשובה שבו נהרג גדליה, שהיה לנו נפילה בו ביום,

יש לנו לדאוג ביותר ולבקש רחמי שמיא בתרתי. דהיינו ש"יקימו" מאותה נפילה. וגם ש"נחיה" שיגזור עלינו חיים.

(חידושי אגדות מהרש"א הרב שמואל אליעזר אידלס)

"לכו ונשובה אל ה'" וגו', לפעמים ירגיש האדם כי גדול עונו ורבו חטאיו ובאלו פנים יעשה תשובה, ובפרט כי יודע שאינו במדרגת תשובה הראויה, אמנם בתוך תשובת רבים בכל אופן שהיא יש מקום להיות מקובלת (עי' ראש השנה יח, א) כמו שכתוב "נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו" (ובמס' ראש השנה יז, א) למי שמשים עצמו כשירים, דאפילו אם התשובה אינה כדאי לעצמה רק טפילה לתוך הבאים מכל מקום נושא עון ועובר על פשע, וזה שאומר הנביא "לכו ונשובה אל ה'" להחשיב עצמו לעיקר רק לטפל ובתוך הבאים לכלול עצמו "ונשובה אל ה' וגו' ונחיה לפניו". (קול יעקב -

רבי אליעזר יעקב רחיניץ)

בוידוי: תעינו תעתענו - ביאורו

כפל הלשון בוידוי 'תעינו תעתענו' היה אפשר לפרש כי מלבד מה שתעינו בעצמינו, גרמנו במעשינו השפעה על אחרים, שאדם משפיע על סביבתו, וכל ישראל ערבים זה לזה' (סנהדרין כז, ב). **אמנם** יש לבאר עוד באופן אחר, שצריך לדעת שכאשר אדם חוטא, אין זה רק אותו החטא לבדו, אלא גורם לטמטום הלב ובורא עוד יצר חדש, וכדאיתא ב"אור החיים" (דברים כ, א) שישנם ג' כוחות הרע במלחמה הגדולה: "סוס" - כוחות הטומאה והסט"א, "רכב" - הכוחות שהגוף מורכב מהם, תאוותיו וצרכיו, ו"עם רב" - ממך, כי אחר שנכשל בעבירות רבות יתווספו כוחות הרע שנולדו ממעשיו הרעים כמו שפירשתי במקומות אחרים והרי הוא ביניהם כחררה שאין לה הופכין, עכ"ל. ד. וזהו 'תעינו' אך נוסף על כך 'תעתענו', שגרמנו לעצמנו קושי ואיוולת נוספים על ידי מעשינו. ועל כך מתוודים ביום הכיפורים 'על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע', וכי יש חטא שלא נעשה בגלל היצר הרע, אלא שהוספנו לחזק ולברוא יצרים רעים חדשים על ידי חטאינו.

יש להוסיף שאותו יצר הנוצר ממעשי האדם הוא גם כפשוטו היינו כח 'ההרגל הנעשה טבע שני', שאחר שמרגיל עצמו לדרך רע כבר קשה לו לפרוש שנהפך לחלק מהויותו, ובוזה אפשר לפרש דברי התלמוד (בבא בתרא עג, ב) אמר רבה בר בר חנה 'לדידי חזיא לי ההיא אקרוקתא [צפרדע] דהויה כי אקרא דהגרונא [כפר ששמו הגרונא], ואקרא דהגרונא כמה הויה שתין בתי, אתא תנינא בלעה, אתא פושקנצא [עורב] ובלעה לתנינא וסליק יתיב באילנא. תא חזי כמה נפיש חיליה דאילנא. אמר רב פפא בר שמואל 'אי לא הואי התם לא הימני'. וידוע שכל הסוגיא שם הם דברים העומדים ברומו של עולם וכבר השתברו הרבה קולמוסין לרמוז ולדרוש כוונת רבה בר בר חנה. ויתכן כי רימוז כאן לג' כוחות היצר הנ"ל, שהצפרדע רומזת לבריה שכל כולה גוף, כי לכל ברי' יש חומר וצורה, והחומר הוא מפאת הגוף והצורה הוא מחלק הרוחני, וצפרדע שהוא ברי' מכוערת וכמעט אין לה צורה מהותה חומר, ועל כן בפרק שירה אינה ככל הברואים האומרים ומשוררים בפסוקים, אלא כל שירתה 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', שאי"ז לא מקרא ולא מכתבי הקודש, שהיא מגושמת וגופנית כ"כ שאין לה אחיזה ביותר מכך. ושיעור גדולתה שישים בתים היינו ס' כוחות הגוף [וכמו שהאריך במלבי"ם (פר' בראשית - תורה אור פ"ב, ובשה"ש על בנות ים) שיש שישים כוחות לגוף], וזה כוח היצר הראשון רכב - כוח הגוף והגשמיות. ואתי תנינא רומז לכוחות הסט"א של נחש הקדמוני, שהוא היצר השני - סוס. ויש יצר שגדול כוחו מכולם והוא העורב, רומז ל'הרגל נעשה טבע' שבאמת הוא יצה"ר של דמיון ושקר, שאין זה טבע הגוף מצד עצמו או כוחות טומאה וסט"א, אלא מוסכם בדמיון ע"י ההרגל, והעורב רומז לשקר כדא' בגיטין (מה, א) 'האי עורבא

שיקרא', ואף שעיקרו של יצר זה שקר ודמיון והגיע רק מהרגל האדם - עם רב ממך, בכל זאת הוא היצר שכמעט קשה ביותר להתנתק ולפרוש מגרורותיו. והעצה לכל ג' סוגי היצר הוא התורה היינו האילן שהוא עץ חיים למחזיקים בה, ויש בו ס' מסכתות כנגד ס' כוחות הגוף, והוא תבלין כנגד טומאת היצה"ר והסט"א שברא הקב"ה, וע"י הקביעות וההתמדה בלימוד התורה ש'תרגילנו בתורתך, מבטל כל ההרגלים הרעים. ותן לחכם ויחכם עוד, ואכמ"ל.

(פניני הגרי"ד - רבי יצחק אלטר)

שחטאנו לפניך בבלי דעת

'על חטא שחטאנו לפניך בבלי דעת', ואם המשמעות שעשינו החטא בלא דעת היה צריכים לומר 'על חטא שחטאנו לפניך בלי דעת', ולא בבלי דעת. ומכאן נראה ראייה לפירוש ה"שפת אמת" (ליקוטים ליו"כ) שמכוונים בוידוי זה על חטא שחטאנו בבלי דעת - לחטא ביטול תורה [עיי"ש שכתב 'כי עיקר התורה לידע איך לעבוד את ה' כמ"ש "דַּע אֶת-אֱלֹהֶי אֲבִיךָ וְעָבַדְהוּ"] וזהו 'בבלי דעת' שחסרנו זאת הדעת האמיתית.

ועוד יש לומר שמתוודה על שהכניס בעצמו רוח שטות, כי אכן 'אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות', אך הטענה על האדם מדוע הביא על עצמו להיות במצב של שיטיון, וזהו 'בבלי דעת' על שגרמנו לעצמנו להיות בלי דעת [ולא רק על כך שהחטא נעשה בלי דעת].

(פניני הגרי"ד-הרב יצחק אלטר)

באונס וברצון

'על חטא שחטאנו לפניך באונס', ב"שפת אמת" (ליקוטים ליו"כ) הקשה מה הכוונה להתוודות על אונס, והלא אונס רחמנא פטריה (ע"ז נד, א).

א. יתכן לפרש שמתוודה על מה שעבד את הקב"ה כמוכרח מבלי רצון, וקיים המצוות כמי שכפאו שד. שפעמים והאדם הופך היוצרות, את המצוות עושה בהכרח ובקריירות, אך את העבירות עושה בחשק ותאוה, והרי זה כרעיון שאמר הר"מ מרימנוב [וקדמו ב"בינה לעיתים"] בסתירה שהקשו בתוס' (מגילה כה, א ד"ה הכל) בהשוואת מאמרי חז"ל שמחד אמרו (ברכות לג, ב) 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים', ומאידך (כתובות ל, א) 'הכל בידי שמים חוץ מפחים' [חולי של קור או חום]. וביאר ז"ל כי זו מהות 'יראת שמים', לידע אילו מעשים יש לעשותם בחמימות ורצון, והיכן לפעול כלאחר יד וכמי שכפאו שד. וזהו 'באונס וברצון', שאת המעשים הטובים עשינו באונס ואת ההנהגות הרעות ברצון.

ב. גם יש לבאר שבאמת כל פעולות האדם באם נעשו הרי סימן שהיו צריכים להעשות, שהוא לבדו עשה עושה ויעשה לכל המעשים, ואפי' העבירות שהאדם עשה היו מחוייבים מצד עצמם להעשות בעל כרחו [ושורש הדברים כבר אי' בספרי קודש], אלא מה שנחשב לחטא ועון פלילי זה בכך שהאדם כשעשאו לא כיוון לקיים גזירת מלך, רק ברצון לחטוא ובבחירה להרע, ועל זה אנו מתוודים שחטאנו לפניך באונס ורצון - שאנו עשינו את האונס וגזירת עליון ברצון ליבנו, ואונס ורצון חדא מילתא, שאף שהיינו אנוסים בגזירת עליון מכל מקום אנחנו ברצון וזדון לב עשאונו.

(פניני הגרי"ד-הרב יצחק אלטר)

שחטאנו לפניך בבלי דעת

על חטא שחטאנו לפניך 'בבלי דעת' ואם המשמעות שעשו החטא בלא דעת היה צריכים לומר 'על חטא שחטאנו לפניך בלי דעת', ולא 'בבלי דעת'. ומכאן נראה ראייה לפירוש ה"שפת אמת" (ליקוטים ליו"כ) שמכוונים בוידוי זה על חטא שחטאנו בבלי דעת - לחטא

ביטול תורה [עיי"ש שכתב 'כי עיקר התורה לידע איך לעבוד את ה' כמ"ש "דַע אֶת-אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וְעָבַדְהוּ"] וזהו 'בבלי דעת' שחסרנו זאת הדעת האמיתית.

ועוד יש לומר שמתוודה על שהכניס בעצמו רוח שטות, כי אכן 'אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות', אך הטענה על האדם מדוע הביא על עצמו להיות במצב של שיטיון וזהו 'בבלי דעת' על שגרמנו לעצמנו להיות בלי דעת [ולא רק על כך שהחטא נעשה בלי דעת].
(פניני הגרי"ד-הרב יצחק אלטר)

מה יהיה אתי אחרי יום כיפור?

'הוי עז כנמר קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים' (אבות פ"ה מ"כ)

בסוף ימיו של ר' ירוחם זצ"ל היו עושים מנין לתפילה בביתו. ופעם אחת הלכתי עם חברי יהודה פראנק שהיה מארץ ישראל להתפלל שם ביום שבת קודש. וכשהגיעו לקריאת התורה לא היה שם בעל קורא, ובמקום שאין איש השתדל להיות איש, קיבל חברי יהודה פראנק להיות הבעל קורא, ואחד הקריא לפניו הטעמים מן הצד. ועד 'חמישי' היה 'נישט קשה' (די טוב), אבל אחר כך כבר קרא עם כמה טעותים עד שלבסוף היה כמעט כולו טעותים. אחר התפלה הגיד ר' ירוחם שיחה, ובתוך כך אמר, איתא במסכת אבות (פרק חמישי) 'יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים', יש אדם שיש לו העזות לעשות ולהתחיל דבר אעפ"י שאחרים לועגים עליו ומרמזים עם האף, ולזה צריך עזות גדולה. אבל אין די בכך, אלא אח"כ צריך להיות לו הקלות והזריזות להשלים את הדבר, ואין דבר שאין לו קשיים, ועל זה צריך להגבורה של הארי שיגיע הדבר עד תכליתו, עכ"ל.

והנה כמ"כ כל אחד בערב יום הכיפורים שמח ובטוח שיעשה תשובה שלמה ביוה"כ ויטהר, אבל כשבא יוה"כ כבר חושב לעצמו 'מה יהיה עמדי אחר יוה"כ, ומה יהיה עמדי אחר יוה"כ של שנה שעברה, לא נעשיתי לאדם אחר'. אם כן יש לכל אחד ה'עז כנמר' להתחיל בעבודת התשובה, אבל חסר לו ה'גבור כארי' להוציא קבלתו אל הפועל. צריכין אנו לעבוד על זה.

(נועם המוסר - רבי נתן מאיר ווכספויגל)

למען נחלל מעשך ידינו

'אתה נותן יד לפושעים וימנין פשוטה לקבל שבים ותלמדנו ה' אלוהינו להתודות לפניך על כל עונותינו למען נחלל מעשך ידינו ותקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשים וכניחוחים' וכו'.

פעם אחת דרש ה"חפץ חיים" זצ"ל בישיבתו בראדן קודם תפלת נעילה, וכך אמר: הננו מתקרבים כבר לגמר הדין. על עבירות שבין אדם למקום כבר שבנו בלב שלם, בחרטה על העבר ובקבלה על להבא. אבל על העבירות שבין אדם לחברו, אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו, ואם ח"ו שכח אדם מלהשיב אפילו פרוטה לחברו, חייב להשיב, ולא יוכל לעבור את הגבול, כמו מי שנמצא בידו 'סחורה אסורה' ע"פ חוקי המדינה, שבעלי המכס מעכבים אותו על הגבול ואינם מרשים לו להמשיך בנסיעה.

כמו כן מי שנמצא בידו דבר גזילה, לא יוכל לזכות בדין. אכן מה יעשה האדם, והרי עומד הוא בעיצומו של היום הקדוש, ואי אפשר

לו להשיב עתה את הגזילה, כי הלוא בבית הכנסת אנו עומדים. ועל כן על כל אחד לקבל על עצמו שתיכף אחרי יום הקדוש ישיב מה שלקח, או גזל, וזוהי כוונת התפלה "למען נחלל מעשך ידינו" - ואז נוכל להתפלל תפילת נעילה, ולעבור בשלום את הגבול שבין השנה שעברה לשנה הבעל"ט.
(שי לתורה)

יסוד גדול שצריכים אנו ליקח אתנו בצאתינו מיום קדוש זה

רבינו ה"חתם סופר" בספרו "תורת משה" (פרשת אחרי ד"ה ופשט) בענין טבילות כה"ג ביוה"כ פ, מתווה יסוד גדול שצריכים אנו ליקח אתנו בצאתינו מיום קדוש זה. ותוכן הדברים מתאימים עם המורגל בפי צדיקים זיע"א שאין לומר "עבר עלינו הרגל", אלא "ניתוסף עלינו הרגל", דיום קדוש של חג ומועד, אינו דבר המרומם את האדם רק לשעתו, שבצאתו מוצא האדם את עצמו שוב במקומו הראשון. אלא דכשהיה האדם שרוי בזמן קדוש, נתעלה ונתקדש עד ששוב עבודת היום יום שלמחרת, כבר אינה של האדם הפשוט של אתמול אלא של אדם הקדוש יותר, וזקוק למדרגה נוספת למעלה.

שמבאר שם רבינו את ענין הטבילות שטבל כהן גדול ביום הכיפורים בין בגדי לבן לזהב, ותמה: "יש להתיישב בטעם הטבילה מקדושה חמורה לקדושה קלה, הלא מבגדי לבן לבגדי זהב הוא כמחומר לקל ממנו..." והיינו דתמיד הטבילה באה לעילוי לקדושה, וכמו מבגדי זהב ללבן. אבל מלבן לזהב תמוה מה טעם הטבילה בזה.

וביאר רבינו: "וי"ל דלאחר שנתקדש אדם בקדושה יתירה אז אח"כ ע"י מצותיו ותורתו אפילו מצות הפשוטים, מתעלים ומתקדשים ביתר שאת. ע"כ אחר שנתקדש בבגדי לבן ועבודת פנים, אז עבודתו בבגדי זהב, אעפ"י שעובד בחוץ וקרבת פשוטים הרגילים ושכיחים, מ"מ הם מתעלים ביתר שאת שנעשים עתה ע"י קדוש עליון כזה, ע"כ צריך טבילה לעילוי קדושה..."

והיינו דלמרות שעבודות שבבגדי זהב הם עבודות תמידיות ורגילות, מ"מ עתה בעת הזאת אחר שנתעלה הכהן גדול למעלת שרף בכניסתו לפני ולפנים, שוב אין העבודות - אותם עבודות תמידיות, אלא העבודות מתעלות מעלה מעלה לאין ערוך.

בת קול מכרזת

'בת קול מכרזת במוצאי יום כיפור לך אכול בשמחה לחמך כי כבר רצה ה' את מעשיך'.

נשאל מרן הגרי"ז זצ"ל מדוע צריכים לבת קול על זה, והשיב כי אם אדם יעשה תשובה באמת, ויחשב את כל מעלליו במשך השנה, אזי מרוב צער לא יהיה מסוגל לאכול, ולכן צריך בת קול מיוחדת לך אכול בשמחה לחמך'.

והוסיף לבאר מאמר הגמ' בעבודה זרה (י, א) 'כל הפורש ממינות מיית', שאין הביאור שצריך להמית את עצמו, אלא מרוב הצער של העבירה, נותן שיבוא לידי מיתה.

ואמר מרן זצ"ל 'על שאר עבירות אמנם לא נאמר שהצער כל כך גדול, עד שיביא לידי מיתה, אבל עד כדי כך שלא יהיה לו תיאבון לאכול אפשר להבין'. ולכן צריך בת קול לך אכול בשמחה'.

(שי לתורה)

ט' תשרי ה'רפ: רבי אברהם ב'ר יעקב סבע זצ"ל, בעל "צור המור" ו"אשכול הכופר", מגולי ספרד

שם שמים בפרהסיא, ומסרו עצמם על קידוש ה' ועמדו שם בבית האסורים ימים רבים, החכם השלם רבי שמעון מימי ז"ל וחתניו לוקחי בנותיו, אנשים צדיקים ואשתו הצדקת, ואנשים אחרים צדיקים גמורים, ואף על פי שעשו להם יסורים שימירו את דתם בעל כרחם, עמדו על משמרתם ושמרו תורה ומצוה, על אפם וחמתם של המלך והשרים, עד שביני ביני נפטר לבית עולמו ה' שמעון מימי, ובזמן שלא היה יהודי בכל המלכות, זולת אני והיהודים שהיו אסורים בבית האסורים עמי... ואחר כך שלחם המלך לארזילי לידי האלוף הצר הצורר שיענה אותם בעבודת פרך, לפי שראה שלא נעשתה עצתו, והצר הצורר מענה אותם ומייסר אותם כדי שיחללו שבת...'

ובמקום אחר בספרו מבכה רבי אברהם סבע את צרות עמו: 'אף על פי שנהיה נעים ונדים מהר לגבעה, וממלכות למלכות ומגירוש לגירוש, מארץ ישראל לחוצה לארץ, ומצרפת לספרד ומספרד לארץ ישמעאל, ויענונו, כי בעונותינו גלות ירושלים אשר בספרד כבר נתגרשו כולם ולא נשאר איש בכל המלכויות, זולתי הנשארים אשר נשארו מהשבי ומן המלקוח ומן הדבר והרעב, נסים ופליטים מחרב אדום למלכות פרס ומלכות ישמעאל, והנה כל המון ישראל מכל גלות ספרד במלכות פאס...' (פרשת מסעי).

כאשר הגיע רבי אברהם לעיר פאס, נפל למשכב במחלה אנושה. אבל ה' היה בעוזרו והקימו מחוליו. והיה אך התאושש, חזר להורות את בני ישראל אשר בפאס, והורה להם את דרך ה' בדרשותיו ברבים. וכה הוא כותב (פרשת ואתחנן): 'אחר שעניתי מאד והצלאתי, זה דרשתי בכל בתי כנסיות של קהל פאס אחר שעמדתי מחולי, כי בעונותי כשבאתי לכאן מיד נפלתי חולה'. ובפרשת לך לך: 'כן בזה הגלות האחרון בעונותינו היינו כמו תועים במדברות, ואסורים בבית האסורים וחולים שהגענו עד שערי מות ועברנו ביום צרה...'

כפי שהוזכר, כתב רבי אברהם שנית את ספריו מתוך הזכרון בעיר פאס. הוא מצטער על הרבה חידושי תורה ששכחם (פרשת וירא): 'ובפירוש התורה שהנחתי בפורטוגאל בגירוש מצאתי פירוש אחר מרבנו ניסים, הביאו בשם רבינו יונה, וכתבתיו שם, ואיני זוכרו בעונות'. הרב אברהם סבע הספרדי היה בא בספינה ועמד נחשול של ים לטבעם ורב החובל הפציר מאד בהרב אברהם סבע להצילם על ידי תפלתו. והשיבו שהוא יצילם אך בתנאי, שאם ימות, שלא ישליכוהו לים, רק יביאוהו לאחת מקהילות ישראל, ואז מבטיחם שלא יהיה שום נזק לספינה וליושביה. ונשבע לו רב החובל. ורבי אברהם התפלל אל ה' ונח הים. ואחר שני ימים נפטר הרב אברהם ז"ל והיה קרוב לעיר ווירונא שבאיטליה, והשתדל רב החובל והגיע לוויירונא, וקברוהו ישראל שבווירונא בכבוד גדול. זי"ע. עד כאן לשון החיד"א.

ואלה רשימת ספרי רבינו שלא הובאו למכבש הדפוס, מאחר ונקברו על ידי רבינו בשבתו בפורטוגאל: "צור החיים" פירוש על ארבעה טורים, "אשכול הכופר" על מגילות, פירוש למסכת ברכות פירוש לספר תהלים, פירוש על תפילות בדרך הסוד, ופירוש לעשר ספירות. בקובץ "זכור לאברהם" תשנ"ב עמוד כ"ד ראיתי שנדפס כמה עמודים של פירוש התפילה על דרך הסוד, לרבי אברהם סבע זלה"ה (מאורות בשמי הידות).

(ארזי הלכנו אנציקלופדיה לנאוי ספרד-הרב שמעון ואנוני)

בעת הגירוש, בשנת רנ"ב, עברו רבים ממגורשי ספרד לארץ פורטוגאל. העיר פורטו, השוכנת בחוף המערבי של פורטוגאל היתה עיר מקלט ליהודים מגורשי קאסטיליה, התישבו בה כמאה אלף יהודים, והמתינו עד שימצאו ספינות למחזו חפצם. חמש שנים ישבו מגורשי קסטיליה בשלווה בארץ פורטוגאל. עם עלות המלך מנואל על כס המלוכה בפורטוגאל, הוא בא בקשר נישואין עם איזבלה, מלכת ספרד. היא נשבעה, שרגלה לא תדרוך על אדמת פורטוגאל, כל עוד יימצאו בה יהודים. המלך מנואל נתן צו גירוש על כל היהודים במלכותו, וכל יהודי שיישאר אחרי דצמבר 1497 - כ"ט כסלו ת"ח, ייהרג, ורכושו יחרם. הוא גם הוציא גזרה, להעביר לשמד נגד רצון הוריו כל ילד וילדה עד לגיל עשרים שנה. ילדים אלה הוצאו מחיק משפחתם והיו ניוונים על חשבון הממשלה. והיה שמד גדול בשנה ההיא, שלא היה מעולם. על פי צו המלך התנפלו עושי רצונו על בתי היהודים ביום ראשון של חג הפסח רנ"ז [1497] ויחטפו את הילדים מזרועות אבותם להטבילם לשמד. את הילדים שהתנגדו בכוח, העבירו הרשעים לאיי ים נידחים, ובהטיל עליהם פחדים העבירים על דתם.

גם שני ילדיו של רבי אברהם סבע נחטפו, ולא ראה אותם יותר עד עולם. כשהגיע זמן הגירוש נדחפו לעיר ליסבון כעשרים אלף יהודים שנותרו, ונאספו לבית גדול שהיה מיועד לקבל צירי המדינות, אורחי המלכות. כאן נאמר ליהודים, יען שעבר הזמן המיועד, הרי עתה הם עבדי המלך, ויעשו בהם כרצונם. ויקחו אותם בעל כרחם, ויסחבם בראשיהם ובזקניהם אל בית תפלתם, ויטבלו אותם. רק יהודים, שבעה או שמונה נצולו, ובניהם רבי אברהם סבע. את צרותיו מזכיר רבי אברהם סבע בספרו "צור המור" (פרשת כי תבא): "יחיו מתוך נבלתי יקומון", הם ההרורים על קידוש ה' כאותם שנהרגו בפורטוגאל בשעת השמד, שהיו משליכים אותם כנבלות באשפות, והם עתידים להקיץ, ובמה, בטל אורות טלך... והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים, כמו שקרה בעונותינו לנסים מפורטוגאל לארץ ישמעאל... ומה שאמר למעלה, "בניך ובנותיך נתונים לעם אחר", זאת היא קללה אחרת שקרה לנו בעונותנו בפורטוגאל, שלקח המלך את הבנים והבנות הקטנים ושלחם בספינות לאיי הנחשים כדי לעשות שם ישוב...'

רבי אברהם סבע נשלח לכלא עם עוד יהודים, ובניהם אחד מגדולי ספרד, רבי שמעון מימי, אשר מת שם בכלא, אחרי חדשים רבים הוצא מכלאו, ונשלח עם יהודים אחרים בספינה לעיר ארזילי אשר בצפון אפריקה, עיר זו, השוכנת כשלושים ק"מ דרומית מעיר טנג'יר, נכבשה על ידי הפורטוגלים, ונשלחו לשם פליטים מגירוש ספרד ופורטוגאל. מושל המקום, בורבא, עריץ אכזרי התנהג איתם בברוטאליות ואכזריות, ובסופו התיר הגירתם לעיר פאס, שתחת שלטון הישמעאלים. כל דרך יסורים זו עבר רבינו אברהם סבע, עד הגיעו לעיר מבטחים, פאס.

וכה הוא מספר לנו בספרו "צור המור" (פרשת בחוקות): 'כמו שראינו שנתגרשו היהודים מקאסטיליה לפי שהיושם כמלכים, ובאו לפורטוגאל ועשו מה שעשו לנו ולתורתנו. ואחר כך הנשארים הלכו למלכות ישמעאל ולגלילות אחרים... ואלה שנשארו בפורטוגאל קדשו

המקובל, מגדולי הפרשנים רבי אברהם סבע נולד בקסטיליה והיה בין מגורשי ספרד בשנת רנ"ב [1492]. עם גירוש ספרד נדד לפורטוגאל, אולם אף כאן לא הונח לו, וכעבור חמש שנים גורש מפורטוגאל. אחרי נידודים רבים הגיע לצפון אפריקה, לעיר פאס שבמרקו.

כאן הוא כתב את ספריו "צור המור" על חמישה חומשי תורה, ו"אשכול הכופר" על מגילות רות ושיר השירים. ספרו "צור המור" נדפס בפעם הראשונה בוויניציה בשנת רפ"ב, נתחבב עד מהרה, וחזר ונדפס אחר כך עוד שלוש פעמים.

רבי אברהם סבע שתה את כוס פורענות הגירוש עד תומה. את סיפור תולדות חייו הוא רוקם בין שיטי פירוש. את כל יסוריו מקבל באהבה. ספריו "צור המור" ו"אשכול הכופר" שחיברם אחרי הגיעו לחוף מבטחים תחת מלכות ישמעאל, הם למעשה חלק ממה שזכר מתוך ספריו הרבים שחיבר בארץ הדמים, פורטוגאל, כל ספריו הלכו לאיבוד בעת הגירוש, ובכל זאת אזור עוז בעת זקנתו, לחזור ולכתוב שנית מתוך הזכרון.

וכה מספר רבי אברהם בהקדמתו לספרו "אשכול הכופר": 'והנה בהיותי בפורטוגאל מגורש מגירוש קסטיליה, הדל באלפי, זעירא דמן חבריא, אברהם סבע, עלה בדעתי לפרש חמש מגילות ופרשתי אותן. ואז חרה אף ה' בעמו בגירוש שני של פורטוגאל, וצווה המלך לקחת כל הספרים. והנחתי כל ספרי בעיר פורטו ושמתי עצמי בסכנה גדולה להביא עמי בהחבא ללישבונה פירוש התורה שחיברתי בעיר פורטוגאל עם פירוש חמש מגילות ופירוש מסכת אבות עם חיבור צור הכסף שחברתי בימי נעורי בענין הדינים. ובהגיעי ללישבונה באו אלי אנשים יהודים ואמרו לי, שהעבירו קול במחנה, שמי שימצא עמו ספר, אחת דתו להמית. ומיד הלכתי וטמנתי אותם תחת זית אחד, וקראתי לו אלון בכוח, לפי ששם קברתי כל מחמד עיני: פירושי התורה והמצוה הנחמדים מזהב ומפז רב, לפי שבהם הייתי מתנחם על שני בני שהיו קירות לבי, שלקחום בעל כרחם להמיר דתם, והייתי אומר הלא זה טוב לי מבנים ומבנות; ולא ראיתם יותר, לפי שמיד השליכוני בבית הסוהר ועמדתי שם מרעיד קרוב לששה חדשים. ואחר שזיכני ה' בעבור זכות אבות והביאני למלכות פאס, עלה בדעתי להחזיר עטרה ליושנה ולהזכר קצת ממה שהיה כתוב שם. ובורך ה' שזיכני לחזור ולפרש פירוש התורה... אבטח בה' שיעזורני לזכור קצת ממה שכתבת, כי אני יודע שהעיקר חסר מן הספר ממה שהיה כתוב בראשונה...'

כאמור, היה רבי אברהם מגדולי רבני ספרד לפני הגירוש. דבריו מובאים על ידי רבי יצחק אברבנל, השל"ה הקדוש, וגם רבי שמשון אוסטרופולי מביאו בספרו "דן ידן". רבי אברהם סבע היה תלמידו של רבי יצחק די ליאון, ומביאו בספרו (פרשת וירא). 'מה ששמעתי להחכם הכולל רבי יצחק די ליאון ז"ל...'

רבי אברהם היה מקהיל קהילות ברבים והיה דורש הלכות ברבים, כפי שהוא כותב בספרו "צור המור" (פרשת וישלח): '...וזה היה כתוב בספר ארוכה ודרשתי אותו בהיותי בקאסטיליה בקבוץ חכמים ושבוהו...; ובמקום אחר (פרשת פקודי): '...דרשתי זה פעמים רבות קודם הגירוש'.